

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакция и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Оссолінских.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошення (инсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на степень за кождоразове уміщене.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

НАУКА.

Дочекався я
Свого святонька:
Виряжала в світ
Мене матінка;
Виряжала в світ
Мене рідная,
И промовила
Мені бідная:
— „Нехай, сину мій,
Ми працюємо,
Нехай цілий вік
Ми горюємо;
Нехай сохну я,
Тато горбиться:
Тя ж на світ поглянь,
Що там робиться.
Та не всі ж, як ми,
В землі риються,
Може є й такі,
Що и миються!
Та не всі ж, як ми,
Димом куряться,
Може є й такі,

Що не журяться.
Коли найдеш їх,
Милій синочку,
Ти склони себе,
Як билиночку,
Простели себе,
Як радниночку.
Спина з похилу
Не искорчиться,
Чоло з пороку
Не изморщиться; —
За те ступить пан,
Та й подивиться,
За те ступить пан
На покірного
И прийме тебе,
Як добірного,
И в годиночку —
На драбиночку.
И підеш тогді,
Милій синочку,
И з панамі сам
Порівняєшся,

В сріблї, золоті
Закупаєшся,
З полем батьковим
Розпрощаєшся!¹

Але сталося
Друге святецько,
Виряжав у світ
Мене батенько;
Виряжав мене,
Путь показував:
— „Видиш, сину мій,
Як горюємо;
Кождий на світі
На те родиться.
Не дивись на світ,
Що там робиться; —
А на пчіл поглянь:
Е робучі,
Але й трутні є
Неминучі.
Так я на світі:
Одні риються,
Другі потом їх
Тільки миються.
Будь ти проклятий,
Милий снючку,
Як нагнеш таким
Свою снючку!

Як нагнеш таким
Свою снючку,
Як простелишся
На рядниночку!
И чолю тобі
Нехай зморщиться,
И хребет тобі
Нехай скорчиться!
Ти тікай від них,
Як від гадини,
Ти не жди від них
Перекладнини;
Ти не жди від них
Перекладнини, —
Ти у світ иди
На оглядини!
Ти у світ иди,
Милий снючку,
Ту усе спізнай —
И биллиночку!
Тоді з світом ти
Порівняєшся,
В добрі-розумі
Закупаєшся;
В добрі-розумі
Закупаєшся,
З полем батьковим
Привитаєшся!¹

Ст. Руданский.

НАРІЖНА КАМ'ЯНИЦЯ.

(О. Корженевського.)

Було то при кінци жовтня 185... р. Втомлений порожнім думанєм и глянєм басні, котра наспіти не хотіла, вийшов я раз вечером на улицу. Вже мергасло¹), дрібний дощ порошив з-вільна, и через якусь вохку мраку пробивались світла реверберів, котрі що ино позапалювано. У многих вікнах було ще темно, де-не-де лише перві повношено свічки, а тут и там видкі були тіни, ви-

¹) Мергаснути (уж. коло Дрогобича), пр. падє дощ та й мергасло = стало темно.

значуючіся на шибах, котрі враз з світлом переносним з покою до покою зникали. На улиці небогато було людей, а хто ишов, йшов спішно втікаючи перед дощем и охороняючи капелюх обережником²⁾, о котрий нераз я потрутив головою, бо звичаєм варшавским ніхто єго не підносив стрічаючись з тими, що мали рівне право до тротоару. Так перейшов я через Краківське передмістє, через улицу Медову и Довгу, а звернувшись як Білянській прямував до дому, не найшовши, розуміється, чого глядав, шкода бо мучити голову, коли не хоче продуковати и потребує відпочивку. В тягу тої прогульки ніщо мене не вдарило, що би стояло зашримітити. В одній лише наріжній кам'яниці бачив я усі вікна освічені. На долпні був sklep повний людей, з другої сторони шинк, з відки роздавались співи и крики. Перве пядро ясніло від огня лямп и кинкетів, а в вікнах маяли випріджені головки панянок и фризівані голови аплікантив; на другім пядрі також було ясно, але при вікні стояла якась постать жіноча в чорному, о скільки міг побачити, вбраню, держачи хустину при очах, допевне плачущих. У віконцях же виглядаючих з даху, а також ясных, бачив жіночі голови нахилені и руки їх підносячіся правильно, відай з иглою, котра їх живила. Попостояв перед кам'яницею часинку, подивив, подумав, що так всюду укладаєсь житє верствами: тут заходивість, там безмысленне гайнованє часу, дальше радість, дальше смуток и плач, а над всім верхуюча праця и журба о насущник. Та думки сі зникли скоро з голови моєї, коли віддалився від дому, котрий їх насунув; а коли вернув до свого мешканя, зискав лише від журливої о здоровлє моє родини насьварку за непотрібне вечірне волоченє, а наслідком вохкості и дощу сильний пароксизм кашлю, котрий мене з півтора години перемучив.

Не можучи нічим усмирити терпіня, на котре медицина не вміє довідно порадити и тому не називає єго хворобою, як топлящийся, що имаєсь бритви, прийняв я кілька крапель laudanum, котрі найшов під рукою. Середник сей полівляв нераз в моїх пароксизмах; але понеже той остатний був сильніший від інших, бо мої руки дрожали а очі заходили тіню від нагального потрясеня, мусів я пересадити дозу и взяти ліку трохи більше, ніж належало. Правда, и тепер пароксизм устав, але голова начала ваготіти а очі клонились ніби до сну, ніби до якогось маячення, котре не було прикростю. Я усів проте в фотелю, опер голову на подушці, а прижмуривши очі и не можучи кермувати думками, котрі без ладу товпилися, зволів їм буяти самопас.

²⁾ обережник = парасоль.

Маячив про те, и в тім стані полу-сну полу-чування, зда-лось мені, що-ж ишов перією³⁾ якоюсь широкою и довгою ніби в Варшаві, ніби де инде, бо місто здалось мені якесь більше, доми висші, а люде якісь не такі, як у нас. Хоть товпа була велика, мрака густа и дощик падав, проходив я швидко и легко не находячи жадної завади. Женщини були не такі широчезні и не калічили мені ніг желізами своїх спідниць, молоді уступали з дороги жінщинам и людям старшим від себе віком, кождий підносив обережник над головою того, з котрим стрічався, вояки не давали в бік стусанів проходим, а школярі не йшли, взявшись під руки в трох або чотирох, и не спихали в розтіки⁴⁾ людей сановитих и поважних. Так перейшовши одну перію и другу, опинився на якійсь великій площі, неподібній до жадної, які тут маєм в Варшаві, а однак пригадуючий всі, як колиби з кожного з них взята була якась часть, якийсь дім, якийсь помяник, якась ліхтарня и усе те зуслане було разом. Там помітив перед одною наріжною кам'яницею значну громаду людей, збитих в купку и задивляючихся на єї вікна, котрі всі були освічені. Задержався проте и я и підняв очи на предмет, на котрий усі позирали. Кам'яниця була о кількох пядрах, а єї вікна, виходячі на площу и на улицу, котра з неї тягнулась глибоко так, що єї кінця не мож було досмотрити, що раз инші представляли сцени. Видко, тоє, що мене на хвилю остановило в дійсній моїй вечірній прогульці, пригадалось и в маляни та переключалося чудно з иншими образами, котрих тогді не бачив. Здалося мені відтак, що на долнші розвивано и складано в склепі освіченим якісь матерії, що до того склепу тиснулися строевити пані, а мужчини якісь з дірами на ліктях, напевно мужове тих пань, розпачливо тягнули їх за поли, та не успіли відтягнути; що в винарни, котра була побіч, находилось кільканайцять молодих людей, держачих в одній руці то нути, то смичок, то кистку⁵⁾, то перо, а в другій повний пугар, котрий підносили в гору, викликуючи якісь имни славословия один одному, котрих я не міг зрозуміти; що з вікон первого пядра била музика, а в одних ясніли построені голови и рум'яні лица панночок, всміхаючихся до кавалерів, держачих в руках якісь увасла⁶⁾, блестіючі мов брилянти, в инших же було бачити стариків, з примітним пятном орієнтальним а оздоблених звіздами, до котрих тиснулися старші вже а рівно красні жінщини и при-

³⁾ перія (уж. в Тернопільщині) = уліця. ⁴⁾ Розтік (уж. коло Борислава; кор. тек) = рийшок. ⁵⁾ Кисть, кистка (Гал.) = пензель. ⁶⁾ увасло = клейнод; оздобина, котру для украси навішується.

наджували їх споглядом и усміхом; на висшій пядрі така сама женщина в жалобі, яку бачив дійсно в моїй проходці, стояла в вікні, але не плакала, лише шептала щось из стоячим побіч неї молодцем, котрий з усміхом указував на кількох мужчин, стоячих в другім вікні, нараджуючихся з собою, межи котрими здавалось мені видіти лице знакового мені лікаря; на остатнім пядрі спостеріг я в однім вікні якогось молодика з найжепою чуприною, котрий держав в руці пістоля, а в другім мліючи дівчину, котру другі, видко, ратували; в третім же якусь хорошу головку нахилену над роботою и руку підносячуся з иглою.

Коли-м приглядався тим сценам щоденщини и навіть в маяченю пригадав собі, що-м тое все десь бачив, потрутив мене з легка ліктем якийсь стоячий біля мене мужчина. Діткнене се, хоть и не сильне, так мене однакож вдарило, як вдарє пруд гальванічний, що-м увесь стряся и підніс голову на того, що мені завдав таку біль. Був то високий якийсь елегант, в капелюсі насунутім на очи так, що видко лише було полискуючі окуляри. Лице его повисше носа заслоняла піднесена пола чорного завивистого плаща, котру держав худою рукою в жовтих рукавичках; лакеровані чоботи лощали на его ногах, а кожда часть убраня, котру мож було видіти, яко то: капелюх, рукавички, плащ и чоботи, була новісенька, чиста, ясна матерією и одмічалася елегантиєю форми.

Бачучи, що окуляри его звернені як мені, але мене не перепрошує за се, що мене торкнув, рік-єм:

— Чого Вам треба?

— Хочете побачити близше тое все, що нас ударє з дадеку, то ходіть за мною! — одповів якимсь дивним голосом, на котрий задрижав-єм, и не ждучи мого одвіту, пішов наперед. Не міг-єм собі здати справи, для чого мене голос сей так прошиб и не міг-єм опертись якійсь потайній силі, котра мене за ним попхнула. Поступив про тое и разом ввійшли-смо до магазину, котрий був перед нами. Заняте там було велике. Женщини прицінялися, умовляли, просили безмал⁷⁾ з слёзами в очах. Продавчики бачучи, що їм дуже хочеся, не уступали, а дух спокуси сидів на канторі и сміявся з тих пань, котрі би були тогді присвятили все, щоб лиш одержати цілє свого забагу. В кілька хвиль по тім, як ввійшли-смо, одна з тих пань, котра оказувала найбільший запал до якоїсь модної матерії и туряла допевне о тім, як у ній буде виглядати, спозрівши може злучайно як нам, ухопилась за голову, потім

⁷⁾ безмада, безмал, безмай (коло Дрогобича) — майже, трохи не, мала що не.

поклала руку на серцю и кликнувши: слабо мені! усіла на кріслі, що побіч неї стояло.

— Ходім! — сказав тогді до мене мій товариш. А коли-ж не зараз его услухав, взяв мене за руку худими и твердими як щипці пальцями. Я тогді учув знову таке саме болісне стрясене и не можучи не повинуватись его волі, слідував єму.

Товариш мій докоснув дверей вишарпі, котрі тихо відчинились. Ввійшли-смо, и коли ніхто нас не помітив, може за дія занятя, яке всіх огорнуло, станули-смо супокійно и дивили з боку. Молоді сі люде, котрі наповняли кімнату, а здавався бути повними сили и здібности, були вже всі кругом пиячі. Нути, смички, кистки, краски, папери, пера, рукописи и книжки лежали на столі межн бутільками и кухлями. Они сиділи очертом з наїженням волосем, без хусток на шиї, в помятім и поштім вином одію, з роз'яскреним оком и паленіючим лицем. Гам був великий, кождий говорив и ви-кликував, кождий держав в руці повний кухоль и потручався ним з другими. Серед тої гуторки и сміхів и брязку склянок, розрізнити мож було лише ті вирази: за твое здоров'є Мейербер! до тебе Паганіні! віват Вернет! ший Каляме! най живе Гете! — ⁸⁾ Най живе! повторили всі. Дурень, хто не не за здоров'є віщуна віщунів! И всі крім одного спорожнили кухлі, котрі услужливі дівчата наповняли знову. Чому наш віщун нам не дякує! кликало кількох. Хто тут єсть віщун над віщунами? кликнули всі. — Тогді повстав оден молодий чоловік блідий, з розбуреним волосем, в діравім и виптертім сюртуку, и вклонившись, прорік: „Дякую вам, братя в Аполлоні! возлюбленики слави! діти искусства и поезії! Сей, котрого викликаєте, єсьм я. Визнання вашому одвічу. Перед блеском слави, якою вкрюсь, поблекнуть усі захвалки. На сто томах випишу моє ім'я вперед, нім полисіє моє чоло, нім посивіє волос.“ — Віват геній, многая літа! — кликали всі спорожняючи кухлі, а геній підніс его також до уст, щоб випити, але пючи спозрів ик нам и останувився. Помітив-єм тогді, що окуляри мого

⁸⁾ Майербер Яков, звісний славний композитор опер Роберта-біса, Гуготів, Пророка и н. — Паганіні Николай, один из найменитших скрипників новочасних, умер 1840 р. в Нікеї. Уже в 9-ім році життя грав концерти на скрипках. Найславнішим его утвором єсть Карнавал Венеційский. — Верне Гораций (Vernet) ум. р. 1863 в Парижі, творець нового напрямку штуки в малярстві французкім. Покидає бо нерозумне наслідоване стилю класичного, а зображає епоси зачерпнуті з безпосередних вражіній дійсного життя. — Калям Александр (Calame), оден из найгеніяльніших пейзажистів сучасних, виготовив також багато літографій и мідєритів, ум. в р. 1864. -- Молодики тут на сцену введені називають себе, не придумуючись довго, до-разу именами самих славних мастерів и геніїв.

товариша звернуті були на лице молодого чоловіка, котре ще гірше поблідло. За час молодець поставив недопитий кухоль, дивив як нам млавим оком, а витягаючи руки з восклицом: бачу тебе, бачу, за рано прийшлась, геть марюко! упав на крісло. Коли похилився и заплющив очи, а піна з его рота виступила, сміх загальний піднявся в ціім товаристві. Спився геній, кликано, вішун над віщунами не додержав поля!

Я задрожав на сей вид, обмерзінє и жаль проняли мене на гадку, що тут марнуєсь тільки сил и здібности. Тоді товариш мій закпикав: — Ходіть дальше!

В тоні его було щось так повелюющего, що сейчас відвернувся я від тої сцени, що мене так сильно болею проняла, и вийшов за ним. Пішли-смо на перве ядро. Там служба увивала ся, але ніхто нас не задержав. Дверн від салона були розімкнуті. Ввійшли-смо про тоє, де гуділа музика, де рядні пари увивалися в околю, де гамір розговорів и сміх нагорожающий помисли дотепників, котрі бавили групи пань сидячих на канапах и громадки мужчин, котрі цікаво ззирали на найкрасші женщины, що раз більшав. Застановило мене тоє вельми, що ніхто на нас не зважав, що нікого тоє не вдарило, що товариш мій був у плащи и в капелюсі, котрого не здохмив. Станули-смо в головнім салоні. Побіч нас було двох молодих мужчин. Один з них з оком палаючим від гніву, хопив колегу за руку и рік до нєго:

— Диви, диви, як вона его слухає, як солодко на него глядїть. Перед місяцем говорила мені, що богатства и почести суть для неї шихом, котрого сиянє єї не зведе. Думав, що мене любить, уявляв собі рай на землі з тою чудесною истотою, котрої кожний рух прелестю, кожний погляд лучем звїзди, кожде слово музикою. Тим часом лучився старцун з титулом и мільоном, и відвернулаєсь від мене, котрий маю лише серце и голову. И бач, вона єму подає руку, лице єї ясніє тими надїями ліпоти, значїня, збитків, строїв и пирів, де буде могла сняти обсіпана брилянтами и узивана княгинєю. Вона єму прирекла! — закпикав зжимаючи сидно руку колеги.

Чуючи се я звернув очи ик тій парі, о котрій молодий чоловік говорив. Достоту⁹⁾ здавалось, що немолодий вже мужчина, на котрого голові яснів сивий волос а на грудях блєстїла звїзда, освідчався панні прекрасній. Вона его слухала ввїчливо, єї лице красніло, як цвіт під оживлющою росою. Кивнула єму на останку

⁹⁾ Достоту (Корчин, коло Стрия) — словно, дійсно.

головкою и подала рученьку; а коли старий притиснув єї долоню до грудей, вона, мов сором'ячись, відвернулася. Може в тій хвили єї око глядало молодого чоловіка, котрий стояв побіч нас, але пало на нашого товариша. И нагло збігло єї рум'яне личенько, опали руки и тота пестота, повна надії и життя, що мрила¹⁰⁾ о благополучности и щастю, похилилась мов лилія підтяга и склонилась на руки тих, що побіч неї стояли. И знову в тій самій хвили учув я голос, так добре мені звисний и так переможний:

— Ходіть дальше!

Хотів, було, остати, щоби дізнатися, що з нею станеться; лякаючись однак бути непослушним, швидко лише спозрів-ем на звішену головку панни, и уносячи в ушах проймаючий крик молодого чоловіка, що мимо єї зради ужасився єї упадком, вийшов-ем за моїм товаришем, котрий вже був в сінні и звернув к сходам на друге п'ядро.

Там було тихо. В куті лише близько дверей входових стояли дві слуги и плакали.

— Такий добрий пан — говорила одна.

— Що буде з дїгми — додає друга — вона певно за муж пійде, бо їй лише мизканє¹¹⁾ на думці. А пан Валерій вже там єсть и обоє ждуть лише, аж старий заплющить очі.

Двери перед нами самі відчинилися; ввійшли-смо, зблизилися до того покою, де лежав хорий, а ніхто на тоє не звернув уваги, як колиби нас не бачено. Станули-смо так, що-м міг чути розмову пані, стоячої при однім вікні з молодиком, котрий и справді виглядав смерті єї мужа. При другім вікні було двох лікарів на-раджаючихся, а третій стояв при ліжку, одною рукою держав за пульс хорого, а в другій держав годинник, на котрім числив удареня.

— Бог змішувався надо мною и зіслав на него тую хворобу — рік молодий чоловік, стискаючи незначно єї руку.

— Не говори так — одвітила жена, стрепенувшись на тіє слова и гляючи в очі юноші — бо то мисль лукава. Я дрижу вся и сама не знаю, чого желати, чого бажати.

— Хиба, що мене не любиш, як говорилає! — сказав молодик, нахилиючи лице своє до єї лица. — Але не бійся, вони єго не вилічать и будеш на-останку моєю.

¹⁰⁾ Мрити (Гал.) — маячити, туряти, пр. мрять о щастю; також затемнювати, пр. дощ мрить — дощ мерчить; мрий — темний, тусклий, похурий. — ¹¹⁾ Гляди „Поєзні Т. Шевченка“ виданє Львівське том I. стор. 211., стр. 6. Чи з ким лїшим мизкаєшя, стр. 17. Коло тебе мизкаюся.

В тій самій хвили лікар, котрий стояв при ліжку, закликав голоснійше до колегів:

— Пульс підноситься, рука огрівається!

— Добра приміта — відказали оба и рушилися з місця, щоби підойти до ліжка. Пані, також ударена тими словами, відвернулася від молодого чоловіка. Але єї очі стріли окуляри мого товариша. Вражінє було рішуще и страшне. Йойкнула глибоко, хопилася обома руками за голову и закликавши:

— Ах, то я помру! впала при ногах коханця.

Оден з лікарів приступив до неї, взяв її за пульс и звертаючись до колегів, рік:

— Умерла.

Зворушилися лікарі, відступили хорого, а мій дивний товариш, присунувшись до мене, закликав:

— Ходіть!

Тоді я дрижучи увесь, тронутий тим, що-м доселі бачив и чув, вибіг до сіней и почав втікати. Але нім збіг з другого пядра, вже той чоловік, котрого сам вид зачав мене побирати страхом, а котрого діткнення боявся я як удареня грому, був при мені.

— Не хочете ити дальше? — рік заступаючи мені дорогу.

— Не хочу — відказав-ем, назад відступаючи — и не пійду. Не знаю, хто Ви, але наближенє Ваше мене болить.

— Не бійтеся еще — відказав сміючись так якось чудно, що кров з мені застила, — впрочім бачили-сте досить, можемо вернути.

Так говорячи прийшли-смо на перве пядро. Там вже було пусто и темно. Ані сліду гостей и балю. А коли одчинилися двери так гучних перед тим салонів, а з них вийшов лікар и священник, рік первий до другого.

— Прийшов-ем вже за пізно. Атак не трівав як кілька минут и вже було по ній.

Священник покачав головою, а ми пішли дальше. В винярни горіла лише одна свічка. З оттих буйних и веселих гостей, котрі її вподавно наповняли окликами віватів, не було жадного. Лише віщн над віщунами, що мав сто томів написати, лежав без житя на ємлі, а при нім стояв лікар и урядник поліцейний, котрого відя зараз воззав наляканий господар. В склені також пустім, де одн лише лампа догорювала, побачив-ем лише отту паню з перевішею через рукійму крісла головою, з блідним лицем и сціпним

тілом, а при ній клячав якийсь мужчина з дірами на ліктях, цілував єї зимні руки и плакав. Усе те дало мені такий заворот голови, що сам не знав, де я. Хитаючись, вийшов на площу; там не було вже живої душі, мрака лише густійше прилягала до землі, дощик дрібний сів мов маком, а ревербер, що стояв побіч, побликував¹²⁾ якимсь мріючим світельцем, як колиб скоро мав потухнути. Коли-м в околѣ отлягнувся зрушений и розгадував, куди поспішити домів, побачив изнов при собі мого товариша. Его окуляри пронимали мене, а він відхилиючи не много плаща рік:

— Ціть тепер спати, до Вас прийду пізнійше.

— Хто ж Ви такий? закликав-єм з ужасом.

— Чи ж Ви того не бачите? одвітив насмішливо, що єсьм метр танця, до котрого запрошуюю людей тогді, коли собі того найменше желають, и коли о мені найменше думають. Не чиніть так як вони, а я прийду тогді, як будете готові. Добраніч Вам!

И одкинув плащ, и переслав мені рукою в жовтій рукавиці цілованє від уст, а радше від зубів вишкірених и дивно сміючихся. Тогді ревербер блиснув сильнійше, а я помітив, що постать ся без тіла, мала лише кости одіті елегантним, але овислим одінем, а під капелюхом була мертва голова в окулярах, через котрі переразливе меркотіло світельце.

Тогді прочнувся я ввесь дрижучий и зимним потом облитий; а прийшовши дрібку до себе и бачучи побіч стоячу жінку, котра мене наклонювала, щоб-м положився, услухав єї мовчки, а змовивши молитву, думав довго над тим, що би міг значити сей особливий привид. Але не можучи з него добути толку, дав-єм покій и уснув. На другий день вже мене зовсім те не занимало. Однакж коли-м вийшов на прогульку и побачив дім так положений, як той, котрий бачив в маяченю, нагадав собі страх, якого тогді дізнав. Вражіне тоє повгорювалося многократи и так в мені усилилося, що від того часу, коли иню побачу наріжну кам'яницю, пригадаю собі оттого метра в окулярах и жовтих рукавичках, и змічаю себе, чи уже готовий до танця, до котрого мене леда день може возвати.

(Переложив И. Верхратский.)

¹²⁾ бликати, блимати — на переміну слабше то сильнійше побликувати (огни, світлі).

ЛІТЕРАТУРА

російська, великоруска, українська и галицька.

III.

(Далше.)

Дуже, на первий раз гляючи, шкодливі були українофільству ті панславистичні маніфестації, которі були послідком прускої сили и Бейстової політики у Австрії. Ось, глядіть, могли сказати и казали українофілам: глядіть, ви хочете виділитись з російської літератури, аж ось старі, культурні народи славянські, самі Чехи кинулись вчитись по російському, а ваша кість од костей, Галичане, ті самі, що, як „Слово“ колись, кидали громи на „неспу Москву“, тепер питаються: „буть ли малорусському вопросу?“ — и одвічають: „не будь!“ На перший раз демонстрація була против українофільства — дуже вразлива, и п. Стебельський у „Бояні“ кричав злорадно: „тільки Поляки и Українофіли не прийшли під знамя Кирила и Мефодія“, — на що п. Русский у додатку до „Правди“ (1867) сказав з повним правом: „а під сим знаменем стоявши забули одного гарячого панславіста, автора Послання до Шафарика!“ Але хто спосібний був поглянути трохи за туман хвилевих криків и скоробігучих обставин, той, бачивши перед собою у московському етнографічному музею моделі малоруссів и галичан, слухаючи серед панславистичних концертів и малорускі пісні, которих не можно було минути, бачучи, як у Росії и західній Славянщині зачинали перебирати факти про взаємини славянских народів у минувшости и сучасности, про близость мов люду славянського: той мусів додуматись до таких річей: „Е, братця, не обійдеться ся славянська хвиля без українофільства! Нехай вчать ся Чехи російській мові, нехай читають Чехи и Галичане російські книги и журнали: вони й там зустрінуть українські ідеї, вони встріять ідеї народовців українских и у щирих великорусів, у писателів, которих поважає вся Росія! Вчіть ся історії, етнографії Росії—ви там знайдете и Україну; вчіть ся, Росіяне, мовам западных Славян, слухайте їх пісні, дивіть ся на їх костюми—ви там побачите и почувете багато такого, на що без уваги гляділи на нашій Україні. Толкуйтесь про братання з Славянами — дійдете до федералізму и хлопоманії.“ — Справді, не на те наша Україна стоїть посеред славянства, щоб який небудь славізм, а особливо панславізм обійшовсь без українофільства!¹⁾

І щож ми бачимо після усього того, як Славянофіли у 1867 р. у Роснії, Чехії и Галиччині засудили українофільство, яке „изміну“, яке диссонанс у славянському хорі? Чехи, котрі у „Научному Словнику“, у кореспонденціях в Zukunft-i и т. д. говорили так строго про українофільство, мусіли недавно признатись, що тільки та партія у Галиччині, котра має оратором о. Качалу, стоїть на щирославянській основі. „Голосъ“, „Московскіе Вѣдомости“ мусіли або мовчки ковтнути, або коротко похвалити таку пігулку, як промова п. Качали. Славянофільська „Бесѣда“ у Москві стала печатати статті п. Костомарова про українські пісні, — и наготовилась було у 1-ому нрі за сей рік (1873) печатати статтю про українську и галицьку літературу, прислану сотрудником „Правди.“ Невольний конець „Бесѣди“ не дав виповнитись сьому заміру, — але не може бути далеким той час, коли впять українофілів побачуть у московському славянофільському журналі, особливо у такому, котрий, як „Бесѣда“, заявив, що він хоче бути органом чистої славянофільської ідеї без псевдославянских, на самому ділі реакційних примішок. Вже одні жалоби централістів у Галиччині и Роснії на галицьких народовців звернули на них увагу у Роснії и українців и великорусів; а братні долоні, котрі простягають галицькі „ташкентці“ до Россиан з Відня, Львова и т. д., заставили послідних придивитись до братів своїх у себе и у них, — нові залізничі допомогли сьому. І щож? — Ми бачимо, що молодіж не тільки з України, але й з Великоруси охотно братається з молодіжжю „Січи“, — а ся послідня у книгах и журналах, виходячих у Петербурзі и Москві, знаходить нове оружжя, щоб обороняти свої ідеї од своїх реакціонерів не по праву надівших на себе клобуки панруссистів и панславистів. (Дивись статті п. Пипина и його Історію славянских літератур). Поживемо — побачимо ще й не те!

Сі усі причини роблять те, що українофільство в останні часи знов піднімається видимо, — чого ознакою стають не тільки статті про Україну в російських журналах, але й не мало книжок на українській мові, появилшихся у останні 2 роки. Правда, послідній зріст більш квантитативний, ніж квалітативний (бо цінних діл маємо

¹⁾ Як з именем Києва зв'язується невольню щось панславістичне, видно хоч би у тому, що, як тільки назначено було зібратись російському з'їзду археологів на 1874 р. у Києві, так натурально явилась ідея, щоб туди покликати и западно-славянських учених и зробити там виставу славянских древностей (до XIV в.). Було б дуже жалко, як би галицькі учені з народної партії не явились на той з'їзд и не допомогли тій виставі досилкою річей, фотографій и т. н., з котрої може заосноватись у Києві музей, що буде свідчити про місце України, або дучше Київської Руси у Славянщині.

тільки 3: „Повісти Нечуя“, „байки Глібова“ та „Де-що про світ Божий“)¹); але він усе таки свідчить, що є люде, які мають потребу говорити по українському печатно. Остається тільки, щоб розумна і холодна критика справила сю потребу на таку дорогу, щоб вона стала на користь народови и не розстріляла своєї праці на вітер. Ми думаємо, що исторично-критичний погляд на минувші прояви українофільства и той спір, котрий ми хочемо викликати нашими хоть и не зовсім може вірними у кінці, але зложеними, як думаємо, у консеквентну систему поглядами, допоможе справити на міцну основу ту працю, котра знов піднімається над українською літературою и народністю.

Ми бачили, що у своїм прогресі українська література завсідгиди йшла одною дорогою з російською и великорусскою, — то забігаючи трохи уперед, то отстаючи, йо завсідгиди варюючи тільки по місцевим обставинам ті напрямки, котрі у Росії звертали увагу на народ, на старовину, на славянство. Всякий раз, коли українофільство хотіло виділитись зовсім з сього процесу, воно давало мертві плоди, слабійо. Се є пересторога и на будуще, показуюча, що цілю українофільства мусить бути не виділятись з Росії и навіть єї загальної літератури, — а старатись, розвивши свої народні елементи рядом з великорускими, унести їх у загальну російську культуру и силою єї, силою Росії піднимати свій народ и через Россию, через російську літературу и культуру подавати свій голос и у Славянстві и Європі. На иншу, безпосередну ролю ми, при обставинах етнографічних, географічних, культурних, не маємо сили, и сили внутреннієї, а не тільки побічної. Усі обставини ставлять нам дилемму, або вибирати сю, усе таки досить шановну ролю, або бути заставленими одкректись од усякої и, не схотівши стати українськими Россиянами, стати великоруссами, або, коли інтелігенція українофільська, забувши реальні нужди народу, потратить усі сили на літературний дилетантизм, — то й спуститись до пасивних білоруссів. Яку дорогу вибрати, щоб не тільки дати вихід духови українському у російську культуру, але задержати и розвинути и слово українське, сю видиму ознаку индивидуальности, — се, думаємо, можна вивести, розібравши друге питання в исторії української літератури, которе ми намітили висче, а именню: які роди літературні писались доси з найбільшим успіхом по українському?

Не трудно бачить, що сі роди були майже виключно: а) пое-

¹) Стаття єя писана єще в первій половині р. 1873. — Ред.

зия и беллетристика, маюючи побит сільсько-народній, або тих часів, як життя на Україні усіх клас мало піднімалось над сільсько-народнім, т. є. за часів козаччини; б) елементарно-наукові книги для сільського люду. Включінь не багато, — та й не вони роблять дужчий бік української літератури. Так у Шевченка Сон, Кавказ, Неофіти, по часті Гус — виходять за сі границі, — але за те треба сказати, що в усіх сих речах намішано міцного з слабим, и міцне є именно те, де поет український говорить за селянина; а часом, як в Неофітах, він прямо так розкаже свій сюжет, що зовсім не розбереш, про кого йде діло: про українців, чи Римлян, — од чого паса не виграє у ціні своїй. Про дві три комедійки, навіть про деякі сцени у „Причепі“, або про деякі проби п. Куліша писати критики и передмови по українському говорити нічого. Скільки небудь обширні статті учені по українському — се „Перший період козаччини“, та Нечуя „Світогляд українського народу“. Але у обох сюжет мало виходить з кола народно-українського, — та, як придивитись до мови їх, то видно, що вона часто більш правопису та фонетикою одрізняється од російської, — на котрій, очевидно, думали автори, як писали. В усякому разі очевидний факт, що поважніші статті учені и публіцистичні статті українських писателів (Костомарова, Куліша и т. д.), навіть и ті, котрі говорять про Україну и висказують українофільські ідеї, писались и пишуться по російському, — чисто же по українському ми маємо майже виключно тільки народню беллетристику и поезію та початки народнє-педагогічної літератури.

И нам здається, що се на довго зостанеться так, бо се одвіча' усім обставинам, серед котрих живе Україна и жити не довго. Але нам ще здається, що держатись цієї дороги — є одно вірне, котре може зберегти за українською літературою живість, народність, дати їй практичну силу, а через те й забезпечити и саме її існування и прогрес. Я знаю, що багато з друзей наших крикне против моїх слів: се, скажуть, впасть та література для домашнього обходу, котору нам з милости зоставляв славнофільський „День“, — ще впасть второстепенна роля простонародної літератури. — Проти посліднього у принципі боротись не трудно: ми питаємо, від коли се, панове, стало обидно для народолюбців працювати над простонародною літературою? Простий народ у нас — се 90% народу, коли не більш. Опишіть його побит, навчіть його, се вам праця на 20—30 років. А там побачимо, що треба робити далі. Як не здається узкою рамка простонародної або домової літератури, — а хіба ми наповнили сі рамки? Хіба

не діло першої практичності наповнити сі рямки и так повести діло прогрессу української літератури — з низу у гору? А по мірі того, як ми будемо визнавати сам народ наш и ёго мову, и розширяти з ёї помоччю ідеї нашого народу, сі рямки самі собою будуть розширятись природно.

Та й тепер рямки простонародної української літератури не дуже то узкі, праця над нею потребує таланту и знання не малого — пожадуй більшого, ніж як попало мішаною мовою написати публіцистичну статтю, або й учену спеціальну монографію, які пишуться на других, старих мовах або перевести яке попало діло з німецької и т. н. мови на импровізовану українську. Хіба мало треба талантів, щоб вичерпати усі типи народні у сучасности и у недавньому минулому? Нагадаєм, що лучші комедії и драми у Росії (Островського), лучші з нових повістей за 10 літ (Решетникова) — простонародні. А нам здається, що українська література не побідніла б, як би придбала собі хоть по одному Островському и Решетникову, — а праці простий народ нам задасть и на десять. Окрім того писання по українському простонародній літературі, т. є. такого, що тепер можно без натяжки и живо розказати мовою, котрою говорить народ, співа' пісні, каже приказки и казки, обнима' собою досить широку систему ідей, которі роблять мабуть чи не основне и у літературі повисших клас. Народ наш не так то бідний, коли не на ідеї, то на запрос на них, не так то бідний психологічним аналізом, естетичним почуттем, — мабуть, чи не багатший деяких з тих українських літераторів, що у недавні часи посипали сіренькими книжечками віршей про кисленькі и солоденькі сюжети. И ми думаємо, не пошкодить, коли усякий прикликавший до себе музу українець представить собі, беручись за перо, публику з 2—3 мужиків середнього розуму и подума': чи буде їм потрібно и интересно те, що я збираюсь написати? Думаю, що у таких злучаю ми менше будемо мати недозрілого, дилетантского, многословного, а зовсім не узкого по ідеям. Так ми думаємо н. пр., що узявши за точку одходу для літератури української простонародні пісні и казки, можна буде перевести образці лучших епосів народних до самого Гомера; з Шекспіра можна буде перевести Ліра, Макбета, Гамлета, Ричарда III., Тимона Атинского, з Шіллера Орлеанску Дівчину, Дон-Карлоса, Вільгельма Теля, з нової літератури романи Еркмана-Шартріяна, де-які з Різдвяних повістей (Коляди) Діккенса, з Шварцвальдских повістей Авербаха. Добрий матеріял

можуть доставити и провінційальні літератури других аналогічних нашому напрямків (Гебель, Клявс Грот, Консцієнц и т. д.), тільки треба з великим вибором зостерегатись дуже идилічного, а то й ретроградного романтизму, котрим часом одзначаються так звані народні поети и напрямки у Європі ще більш од українофільських. — Так ми здобудемо цілу немалу поетично-белетристичну бібліотеку на простонародній, т. є. живій мові.

Немала праця настане, щоб виготовити потрібну народови бібліотеку наукову. Ми думаємо, що те, що тепер у Росії офіційно не допущений язык український у школу, має свої вигоди. Сим часом можна покористуватись, щоб наготовити українську популярну енциклопедію не гляючи на офіційні програми, а гляючи на потреби чистої науки. Ми думаємо, на скільки знаємо народ наш з власних зустріч и з таких статей, як п. Куліша про кобзарів або п. Костомарова „Воспоминаніе о двухъ малыхъ“, що у нашого народа „Перебендя“ живий тип, так що він способен був би прийняти з науки не тільки шматочки, або одні грубо-утилітарні статейки (спаси-Біг хто й те подає), а стиснуту, але систематичну науку, викладаючу закони життя природи и чоловіка теоретично и слободно. Для того ми думаємо, що одно з первих діл української молодіжї мусить бути: написати популярну енциклопедію по системі позитивізму; арифметику и геометрію, механіку и астрономію, фізику й хімію, геологію з біологією, антропологію и соціологію, на скільки, конечно, можно її тепер вложити. (Про сей плян, одначе, ми надіємось поговорити особно.) Сю енциклопедію, звісно, треба написати тоном спокійним, об'єктивно, без демонстрацій, але твердо и ясно провести скрізь метод вольного розуму, котрий покладається тільки на себе, и більш ні на що. Таку енциклопедію написати — потрібно буде не мало праці и праці спеціальної, щоб вибрати не рутинні, а самі характерні, та ще й пристосовані до місцевих обставин факти, покриваючі теоретичний скелет наукових законів. Особливо потреба праці и учености для викладу антропології и соціології, котора умістить у собі и так звану історію. Про сю працю ми можемо сказати з Гамлетом: „що така річ достойна бажання гарячого!“

Такого роду література поетична, белетристична и наукова, в якій небудь 5—10 літ, систематично розпускаючися, не може не ствердити симпатію до малоруского діла у громаді освіченій у Малорусі, и у народі підніме повагу до мови малорускої, и стане твердійшою основою для малоруского напрямку, ніж усякі романтичні згадки про те, як „було колись“ — та „більше не буде“,

ніж плачі на „долю“, ніж маніфестації прав малорусів на повну національну самостійність, маніфестації, практичний заповід яких розбивається обставинами, у яких живе край, а й сам край по часті до них холодний. Без голосних та безплідних фраз, без маніфестацій прав, яких не має сили запровадити, яких навіть не завжди можна й боронити теоретично (бо партія централістів на Русі усе таки не безсила й на Україні й у Галичині), без заціпання тепер вже існуючих живих інтересів, які важуться зо всім устроєм державним й культурним на Русі — зросте жива й міцна, народова потрібна література українська, котра пробере собі дорогу й до шкіл офіційних.

По нашій системі, опираючійся на факти існуючі, й од них идучій далі, треба, щоб українська література й у своїй народній сфері показала можливі уступки й шанування російському державно-культурному елементу, з котрим народова нашому приходится мати діло й прийдеться мати його ще більше, бо колонізація на Україну великоруского елемента, підстави державної центротяжкої сили, може тільки збільшуватись з часами й особливо у Новоросію, котра може чи не буде мати більше ваги у будущині Полудня Русі, ніж середнь-дніпровська Україна. Ся пошана мусить консеквентно проводитись а) й у *матеріалі* української літератури, бо нудно було б, як би вона говорила народови тільки про спеціально-українське й не розказувала б нашому народови про краї великорускі, про устрій держави, про загальні цілі й інтереси Росії, котрі так торкаються щоденного життя й України; б) у *правописі* й в) у *мові*. Не кидаючи принципу фонетичної правописи, українським писателям не треба однако гнатись за графічною оригінальністю, котру тепер часто змішують з фонетичним принципом у правописі, бо, видумуючи без кінечної потреби нові їх комбінації, ми тільки утруднимо нашому народови, котрий учиться на російських книгах у школах, читання наших видань, утруднимо допуск наших книг у народні школи, котрого зовсім не трудно добитись, коли ми всвоїмо сю систему, котру я стараюсь тепер виложити; коли б же ми, що дуже невіројатно, й добились виключного панування нашої грамоти у школах (для того треба б скорого й широкого зросту літератури української й зросту національно-українських ідей серед краюї громади такого великого й скорого, котрого без чуда ми не можемо придумати), то дуже одрубна графіка українська утрудняла б нашому народови а громадї доступ до російської літератури, котра все таки має більше шансів бути багатшою од української.

Пишучи и саму популярну енциклопедію, або викладаючи народови ідеї, виходячі з кругу сільського побиту, ми підходимо до питання про українську термінологію. Якої системи держатись при сему ділі? Націоналісти по переді усього будуть ставити одрубність, оригінальність, — и для сього або будуть стояти за те, щоб видумати усі терміни зовсім народні (як зробили Чехи, або и як то хотіли зробити петербурські славянофіли часів Шишкова), або одшукувати слова архаїчні по актам, або брати терміни у чужих народів, дальших од того, од которого хочеться оборонити автономію свою. Всіх сих замірів початки ми бачили й бачимо серед українофілів. Між инчим послідній робить те, що Українці, коли пишучи зустрічаються з терміном, которого не ма в українській сільській мові, то аби не брати російського слова, беруть польські, а на виворот Галичане, которі, по понятним причинам, не мало заносять у свою річ полонізмів, иногді, щоб одрізнитись од Поляків, беруть терміни російські, а часом ті и другі, щоб не сказати не по польському ні по російському, кажуть по латинському, або й по німецькому. Од сього новоукраїнська, або лучше українофільська мова літературна кидається у очи своєю пестротою: що рядок, то зустрічаєш: *вплив* (замість *вліяме*, которое усе таки ближе до українського и вірнійше переводить *influence*, бо задержує корінь лити, а не пливти), *розв'їй* (у которому простий Українець, та, думаємо, й філолог почує корінь — *віяти*, тогді як *розвитіє* усе таки ближе до українського, бо й сей має: розвиватись — дивись пісню: розвивайся, дуже!); *засада* вм. *основа*, которая однаково гарно и для Великорусів и для Малорусів; *справозданне*, *сторона* (коли є чистійше українське — *бік*), *мнінне* (коли можна б *скадумка*); а то й *анкета*, *ситуація*, *опінія*, *артикул* (з котрим рядом бачимо и *стаття*, слово которое у остатні часи Галичане охотнійше вживають ніж Українці, бо *артикул* вживається Поляками; *стаття*, здається, й старе українське слово), *аліанти*, *мліці* и т. д. У часи „Основи“ деякі одшукували й такі слова з XVII в., як *студеї*, коли й наш народ зовсім привик до більш правильного слова *студенти*. Виробка термінології и вповнення мови народної — се діло, которое вимагає великого знання (которого нам з браку словаря нашої народної речі не достає), — тут можуть стати у пригоді й одноплеменні мови, и перевод слов, и виробка нових од народного кореня, а часом потрібне буде зоставити и слова романські або германські, коли вони вже вжились скрізь, увійшли у громадську мову, прийняли народню фонетику и дали од себе походні. Але, окрім таланту и знання, треба, щоб

вироблячі термінології завдалися правильною системою, и ставили первою ціллю не те, аби, що б то не стоїло, виробити термінологію одрубну, але понятну народови, практичну. Отже поглядаючи на обставини, у которых живе більшість українського народу, ми знаходимо практичним, щоб усякий раз, коли не можна знайти або придумати українського слова, у которому б корінь був видний ясно и понятний (а часом окрім народнєго з малоруских губерній тут може стати у пригоді и мова староруска, або народні наріччя великорускі, которі мають багато характерних слов дуже близьких до українских) — щоб брати термін російський, который часто виходить и церковно-славянський, або й старо-малоруский, або до-сить вірний перевод на славяно-руські корені переми́ну романского, або германского. (Ми думаємо, що при такій системі українська термінологія, не втративши своєї ціни для України, послужила б не мало у користь и самим Великорусам, коли б вони звернули увагу на зближення теперішньої термінології до народнєї мови).

(Конець буде.)

З НАРОДНИХ УСТ.

I.

У однім селі жив піп та попада; біля їх рядом жила одним одна бабуса. Бабуса та була вбога, тільки й худібчини в неї, що мала вона курочок. А попада возьми та й зачни красти тих курочок. Все що ранку виїде бабуса та й не долічується.

Плюхенька була бабуса: вона знала, хто курочок у неї брав, та ніколи не нарікала, все було: „Бог з ним! нехай бере, йому більш треба.“ А попада бере та й бере курочки; дійшло вже до того, що зостався один півник. На другий день виїшла бабуса раночком годувати півника, аж не ма вже й півника; вона впять: „Бог з ним! нехай бере, йому більш треба.“

Ото діждали Великодня; — піп пішов до утрєдні, одправив утрєдню, а поки задзвонять до олужби, пішов до дому. Коли приходе до дому, а попаді не можна й пізнати: уся обросла пірям. Він злякався, пита' її: що се з тобою сталоось? от вона йому тоді й призналась. От так, каже, й оттак, — покрада я курочок у тієї бабусі, так воно видно Бог мене за те й покарав.

Піп тоді до бабусі:

— Христос воскрес, бабусю.

— Воистину воскрес.

— У вас либонь тут кража лучилась?

— Ні, Бог милував, у мене все ціле.

— Як ні? я чув, що в вас курочки пропали.

— Та забрало щось, батюшка, та Бог з ним: ёму, може, більш треба.

— Як же таки так бабусю? воно вас обидило, а ви й мовчите!

— Та Бог з ним, батюшка; я, дасть Бог, діжду літа, та куплю курочку, то впять собі розплоджу.

— Та як таки можна, бабусю, ви вже ёго за те хоч налайте!

— Та Бог з ним, батюшка!

Не хоче бабуся й налаяти. Уже передзвонили й до служби, а піп усе просе бабусю, щоб як небудь налаяла свого злодія, поки таки виміг, що сказала: „та цур ёму пек!“ Піп тоді подякував їй, та й пішов до дому. Приходе, аж попадає така стала, як треба, без піря. Тоді вже піп так радіє та дякує тій бабусі, а після служби послав їй усячини істи: крашанок, ковбас, сала и ничого.

II.

У одного батька був син, та такий же тобі, що ні крихти батька не поважа'; було й батьком не зве, а все Кирилом. Що ёму за се батько ни робив, так усе: Кирило та й Кирило.

Раз їздили вони в ліс, набрали там на вози хамла и везуть, батько попереду, а син ззаду. Коли се хамло й перекинулось на сина та й надушило ёго; пручавсь він, пручавсь, не вилізе; давай тоді на батька гукати: Ей, брате Кирило, поратуй! не вилізу з під хамла. А той собі їде даліше, ніби й не чує, а сам дума': Постой же, чортів сину! доти не поратую, поки таки назвеш батьком. От той и догадавсь, чого ёму хочеться, та й давай тоді гукати: батьку! батьку! поратуй! Той тоді вернувся, вислобонив ёго, поміг зложити хамло и поїхали. От на дорозі батько й каже: А що, сучий сину, хоч раз таки за 20 років назвав батьком! А син ёму и одказує: Е, брате Кирило, коли хамло надавило, то хоч на кого треба казати батьку.

III.

Один раз москаль стояв у селянина на квартирі, діждали свят-вечора. Стали вечеряти, страва була добра и в волю, чого москалеві на квартирі не часто трапляєся: він допавсь и об'ївся. Полягали спати; москалеві не дає й заснути, — качається, не влеже (живіт болять). От він тоді й питається селянина: „Хазяїнъ, что у васъ дѣлають быку, когда объестца?“ (Бач стидно казати, що сам об'ївся та не влеже.) А селянин и каже: „визьмем батіг та добре прогоним, то воно усе

й пройде.“ Москаль тоді й каже: „нї лязя ли хозиянїт и мнї такъ сдї-
 лать?“ — „Чом нї лязя?, можна ходїм на двір!“ Узав селянин батїг,
 виїшли на двір, тоді давай чистити москаля по жижках так, що той
 аж підскакує. Як же вже москалеві доїняло добре, то він тоді: „хазя-
 нїт, ты не бїй, а только помахивай, я й сам буду бїгать!“

(Записано у Зімкові.)

IV.

Назвала лисичка медок, та що дня туди й ходе. От иде вона, її
 й питають:

— А куда се ти, кумо?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та в куми просять.

Пішла собі. Приходе, її й питають: — а як там звуть'?

— Та Початочок. — На другий день упять иде:

— А куда се ти, кумо, їдеш?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та кумою просять.

Пішла собі. Приходе, її знов питають:

— А як там звуть?

— Серединкою.

— На другий день знов иде лисичка, її знов питають:

— А куда се ти?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та кумою просять.

Пішла впять. От приходе, її знов питають:

— А як там звуть?

— Перекинь та й вилижи.

Коли огляділись до липівки, що на горіщі з медом була, аж вона
 перекинута й вилизана.

(У Полтаві.)

V.

Варив у полі один мужик у вечері кашу; було так під осін, на
 дворі холодно, мокро; коли се приходе циган не одягнений, змерз як
 собака, помок, поздоровкався и сїв біля вогню грїтись, а далі й пита'
 мужика:

— Що се ти, дядьку, вариш?

— Вечерю.

Трохи згодом циган и каже:

— Оце дядку звариш та будемо вечеряти?

— Будем, та не всі, каже мужик.

Зварилиось галушки; от мужик здійма' казанок, а циган все таки, щоб він як небудь прийняв ёго до гурту, й каже:

— Так оце вже, батечку, й істи мемо!

— Істи мемо, та не всі, каже мужик.

Зняв ото він казанок, сів та й вечеря', а циганові не дає. Циган бідний, та тільки слинку ковта', а істи хочетьця; дивниця за день добре виголодався. Попоїв мужик, наївсь, а потім посміявшись з цигана дав и ёму. Галушки були добрі, накидано густо, сала теж чимало положено, так що циганові з голоду такими показались, що мов він нічого такого смашного й зроду не їв. Ото добре наївшись, подякував а потім дума': тривай же, нехай и міні жінка зварить такого, тільки ж як воно зветьця? От він и пита' мужика:

— Що се ми батечку їли?

— Се ми їли, цигане, балмус! сміючись каже мужик. (Балмусом звуть як що небудь дуже густе, щоб то не було, — а як густіше ніж ёму слід бути, от и балмус. Так ото и мужик назвав балмусом галушки, що були густі дуже.) Циган почувши, що балмус, зрадів, и на другий день раненько гайда до дому; иде та все, що ступне ногою, та й каже: балмус, балмус, балмус, щоб не забути.

Люде ёго стрічають, сміютьця, а він усе: балмус, балмус, балмус! а далі дійшов до потічка, став переходити, підкачав штани, роззувсь, забрав на оберемок и йде через потічок та заклопотавшись поки роздігся, та як й через воду йшов, то все остерегався, щоб не замочитись, и забув про балмус, що треба казати що рази як ступне. Перейшов на той бік, одігся, став ити по сухому, ступнув та й здумав, що він щось казав що рази ступаючи, поки аж дійшов до потічка, а перейшов потічок, ёго и не стало, значить: загубив у потічку. Ну, не довго думаючи роздігся и давай бродити по потічку шукати загублі: топчився, топчився, не найде. Коли се иде якийсь пан, дивниця, що то циган там робе? пита ёго:

— Що то ти, цигане, робеш?

— Та тут, паночку, загубив таке, що хто ёго зна' й яке.

— Та що ж ти загубив?

— Та не знаю, паночку, що воно й є; тільки щось дуже гарне.

Що він згубив? дума' собі пан. А підіть хлопці, на своїх людей, пошукайте, що там циган загубив. Ті схопились, пороздягалися и давай усі топтатись та шукати. Топтались, топтались — не ма. Годі, кажуть пане, то мабуть він або дурний або з глузду зсунувся! взяли повихо-

дили, поодягались, стали сидати, а пучір и каже: „Через ёго біса тільки загаїлись. Коній з потічка можна було б напоїти, ато воду збовтали, и на воду не похожа, така як балмус.“ Як же почув се циган, як схопитьця, як попре до дому, та все балмус, балмус, балмус, и чобіт не набував, вхопив на оберемок, щоб швидче добігти та балмусу не забути. Прибіг до дому, до перелазу, став перелазити та й забув упяť. Увійшов тоді в хату такий сердитий та понурий, та й напавсь зараз на жінку. — Звари міні та й звари!

Та пита': чого тобі зварити?

— Та того, чого міні хочетьця.

— Чого ж тобі хочетьця?

— Та вари міні, матері твоїй се та те!

— Та чого ж тобі зварити?

— Вари міні зараз сяка та така! Та не довго думавши її в ухо, а далі в друге, давай товкти; та бідна закушилась, плаче, а дівчинка років п'яти сидить на полу, дивитьця та звісно жалко стало ёму матері. От вона й плаче та й каже: „И, Боже, Боже! побив тато маму зовсім на балмус.“ Циган тоді перестав бити, та як закричить: бач сяка та така! тебе и беш, а ти дурна; он мала дитина та зна', а ти не знаєш... Звари міні балмусу.

VI.

Щоб миші не їли соломи або хліба, то туди кладетьця трава та, котрою на клечаних святках посипали у церкві.

VII.

На Великдень, поки з церкви випустять, гріх не тільки чоловікові їсти, а й скотині давати. Один чоловік, чи не знав сего, чи не вірив, та ранком на Великдень так, що ще й до служби не дзвонили, узяв та й пішов товарів давати, та хотів набрати соломи на вила та й стромив вилами, а в соломі спав менчий брат, от він ёго й настромив и підняв у гору на вилах. Так Бог сей гріх на місяцеві й начертав. Як придивися на місяць, то й видно, що брат брата на вилах держить. Як хто каже, що се держить на вилах Каїн Авеля.

(Записано у Зінкові.)

Г. Забадько.

Літературні звістки.

— У 1-ім и 2-ім нр. Вѣстника Европы за сей рік надрукована дуже интересна стаття п. М. Б. Де-Пуле „Харківоній университетъ и Д. И. Каченовскій. Культурный очеркъ и воспоминанія изъ 40-хъ годовъ.“ У статті сій знаходимо між иншими характеристики славних у 40-і роки профессорів Харківських Великорусса Лунина (исторії) и Поляка Валицкого (грецької літератури), а також Гулака, Метлинского и н. Первого малює п. Де-Пуле дуже несимпатичним, офіційно-матеріальним чоловіком, дбавшим о ордени, чини и гроші, а Метлинского напротив чоловіком безкористним, щиро любячим народ и науку про нього. На покійному Каченовському п. Де-Пуле показує, як український Харків наложив свою окраску и на Великорусса, который так полюбив Малороссию (дивись про се у некролозі Каченовского, що був надрукований у „Правді“ 1873, нр. 3.). — В сій статті п. Де-Пуле прогляда' прихильність до культурної автономії провінцій у Росії. „Літературна децентралізація“, каже автор, „нам (Росії) потрібніша, ніж кому иншому... Провінційальна література.... мусить стати органом цілих великих країв, як Україна (правобічна), Малороссія, Білороссія, Новороссія; у слові мусять мати можливість виразитись усі одтінки російского типа, котрі не покраяні по одному шаблону; така література не тільки не сушить, а напротив — годує загальну літературу. Бачити у ній сепаратизм по меншій мірі чудно; бо з погляду Малорусса и Білорусса и московске славянофільство, ім непонятне, буде теж сепаратизмом, або вірніше — провінціалізмом.“

— У Вѣстнику Европы за Марець надруковано між иншими: п. Куліша — „Польская колонизація югозападной Руси“; п. Драгоманова — „М. А. Максимовичъ. Его літературное и общественное значеніє.“ — Ми постараємось из сими, яко и в загалі з всякими поважними розправами, трактующими о наших справах, ближе познакомити наших читателів.

— У Києві вийшов в половині Лютого 1-ий том Записокъ Югозападнаго Отдѣла Императорскаго русскаго географическаго общества. За 1873 г. — У сѣму томі, окрім протоколів засідань товариства, напечатані реферати членів: а) Кюссовского — „Нѣкоторыя данныя для климатологіи Кієва“; б) Роговича — „Опытъ словаря народныхъ названій растѣній Югозападнаго края“ (з делкими повірjami и легендами); в) Волкова — „Списокъ растѣній съ народными названіями, доставленныхъ г. Семеренкомъ“; г) Антоновича — „О промышленности югозападнаго края въ XVIII ст.“; д) Яснопольского — „Измѣненія направленія хлѣбной торговли въ Малороссіи съ проведеніємъ желѣ-

знихъ дорогъ“; е) Чубинского — „Село Сокиринцы и сокир. сеудосберегательное товарищество“; є) Волкова — „О оельскихъ ярмаркахъ и кустарной промышленности въ Малороссіи“; ж) Чубинского — „Нѣскольکو народныхъ историческихъ преданій“; з) Руссова — „Остапъ Вересай, одинъ изъ послѣднихъ кобзарей малорусскихъ“; и) Лисенка — „Характеристика музыкальныхъ особенностей малорусскихъ думъ и пѣсень“; і) „Думы и пѣсни, исполняемыя Вересаємъ (съ нотами)“; к) „Пѣсня о панщинѣ съ замѣткою о лирикахъ въ Подоліи, студ. Бѣлинскаго.“

— Сими днями вийшло з друкарні Рудольфа Екгардта у Чернівцях дільце п. з. „Короткій начеркъ психологін, для ужитку въ школахъ середнихъ легко понятнымъ способомъ написавъ **Дръ Климентъ Ганкевичъ**.“ Автор звисний з своїхъ праць и розправ наукових в німецькім язичі (Grundzüge der slavischen Philosophie и н.), а читателям Правди звисний ще и з статей писаних по руски а поміщуваних у давнійших рочниках Правди. Не входячи тепер глубше в наукову стійність сего найновішого твору п. Ганкевича, зганемо тільки коротко, що книжка написана дуже легким и понятнимъ способом и через многі приміри и займаючий спосібъ представлення спосібна була б и в ширшихъ кругахъ знайти собі читателів. Одного тільки не можемо поняти, з відки взявся у п. Ганкевича так твердий язык, котрий ще до того в своїй твердості не має и належитої консеквенції? Так само и правописъ не держиться ніякої граматики, хотя ш. автор у „предисловію“ пише, що за для призначення книжки „для учениковъ школъ середнихъ“.... „мусѣлъ задержати правописъ приписану.“ В Чернівцях у школахъ може й справді уживається незнана прочому світови кривописъ о. Глібовицкаго та п. Браніка, але ж в Чернівцяхъ рускихъ викладів в гімназії не ма, а в Галичині, де з часом бодалъ у академічній гімназії у Львові буде подаватися наука и психології в рускім язичі, приписана правописъ по крайній мірі о. Осадці. Если ш. автор гадав тимъ язикомъ и тою правописною дати більше ходу своїй книжці и у рутено-русскі кружки в Галичині и Буковині, то причина ся зовсімъ недостаточна: книжки Просвіти розходяться тисячами и сотками екземплярів, хотя писані чистимъ народнимъ язикомъ и правописною виправді етимологічною але віддаючою вірно характер нашой мови. Такою уступчивістю що до язика и правописи для тихъ людей, котрі окремішність и самостійність нашого язика заперечаютъ, п. Ганкевичъ тільки, нічого або лишъ дуже мало зискавши, відійнявъ багато стійности своему творови.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Дебати конфессійні в Раді державній и Русини.

I.

Найважнішою неперечно працею правodawчою австрійської Ради державної у сій каденції суть закони конфессійні. Важність тих законів та вплив, який вони на відносини в цілій австрійській державі у своїх наслідках мати будуть, видно вже з напруженої уваги, з якою у всіх краях австрійських за їх Генезою сліджено, и з горячої полеміки, котру дневники всіх народностей и партій як и відтінків їх з причини тих законів вели, а також и з того, що до генеральної дебати над законом порядкуючим внішні відносини католицької церкви до держави аж 68 бесідників зголосилося, и що так у тій дебаті, як и в дебаті спеціальній над згаданим законом и законом о маєтку церковнім, проводирі усіх партій голос забирали.

Загальний інтерес, який закони конфессійні збудили, дуже понятний: вони мали вдоволити потребі теперішности, реформуючи в душі поняттій нинішнього часу закони, о скільки вони були впливом давніших поняттій релігійних або становили о відносинах, стоячих з релігією в якій небудь звязи. Що реформа тих законів була потрібна, се почував кождий чоловік, стоячий на висоті образования нинішнього часу. Що т. з. злочинство відступлення від християнської віри, злочинство богохульства, зборонення женитьби особам християнської віри з особами віри нехристиянської и такі інші забитки нетолеранції середньовічної були в віку 19-ім, віку свободи мисли и сумління, анахронізмом, признасть кождий мислячий чоловік. Правда, що новіші закони, видані від 1861 а властиво від 1866 року, усунули де-що із тих дивоглядів правodawства, тільки-ж сі закони яко часткові лишили все еще дуже багато такого, що в душі часу змінити було конечно. Для того-ж то и привитали всі справді ліберальні люде радісно звістку об тім, що ряд зладив закони реформуючі вже не частково поодинокі інституції права, а усю область відносин правних стоячих у якій небудь звязи з вірою.

Ряд предложив дійсно при поновнім отвореню сесії Ради державної комнаті послів після свят різдвяних чотири проекти до устав конфессійних. Два з них ухвалила вже комната послів, поробивши

в первобутних проєктах ряду важні и у своїх наслідках далеко сягаючі зміни, а останні 2 проєкти оброблює ще виділ конфессийний, котрий має задачу доовнити їх ще в многих дуже важних зглядах. Тільки-ж люде справдєнно ліберальні, приятелі поступу, завелєся у своїх надїях: бо переглянувши так предложєння ряду як и уста-ви, вийшовші з під обрад комнати послів, не знаходять вони того, чого їм бажалося.

Стоячи на становищу справедливости и гуманности, мусїли вони осудити протєгованне одної віри перед другою; поняття о перкві пануючій (*ecclesia dominans*) и церкві тільки толєрованій (*ecclesia tolerata*) не відповідали їх поняттям справедливости. Стан, утворений конкордатом, був в Австрії майже ще більше разячий як де инде, з причини, що у тій державі є більше ніж у якій небудь иншій ріжних конфессий, против котрих всіх держава повинна бути однаково справедлива. Не менше аномальне а навіть шкодливе було зборонєнне женїтби між ріжновірцями, бо через те утримувалися в краях з людністю мішаною що до віри касти и незгода. Получєнне з одної сторони функції адміністрацийної ряду з обовязком протєктора и заступника одної віри (се-б то католицкої) а з другої сторони уряду церковного з урядом державним в особі духовних, а через те и непалежний вплив тих духовних не відповідав також поняттям державноправним иннішїєго часу. Поступові люде сподівалися про те, що держава яко така стане на боці від всяких вір та сект, лишаючи їм свобідний розвій та самоуправу а нормуючи їх внїшні взаємини о стїлько, о скїлько вони дотикають прав держави або прав приватних, и що вона видасть норми загальні для всіх однакі, коротко сказавши, що держава поставиться так против корпораций релїгійних, як поставилася против корпораций инших, виймаючи тільки предмети до корпораций тих належачі а в крут прав приватних або публичних входячі, як шлюби и т. и. з під виключного впливу дотичних корпораций релїгійних. Тим часом не знаходимо сєго усєго в предложєнях ряду. Замість норми загальної для всіх релїгій, видимо тільки почастну норму для церкви католицкої, а про таку важну справу, як шлюби, и згадки у них не має. Отже предложєння рядові не вдоволили и саму партію вірноконституційну и тая мусїла дати їх до скомпєтованя видїлови конфессийному. — Виділ конфессийний предложив два закони, котрі комнатою послів вже ухвалені суть, а над иншими працює ще доси.

Перейшовши з увагою першій из згаданих законів, становлячий о взаєминах церкви католицкої з державою, помітимо перше,

що не нормує він сих взаємин із становища безсторонного, друге, що не нормує єго в душі справдешної свободи, а третє що не єсть він зовсім оригінальний, т. є. приноровлений до потреб жителів нашої держави. В сих хибих лежить причина утруповання партій при голосуванні над сею уставою в комнаті послів, в них знайдемо ключ до розв'язання загадки, для чого именно партії так утруповались.

Хто знає обставини австрійські, вже и по поверховнім перчитанню сеї устави спізнає, що вона є більше впливом теперішньої ситуації політичної, ніж ділом поступу и потреб нинішнього часу. Особливо з кінцевих єї параграфів віє аж надто дух партійности, оказуєся охота пануючої партії прибільшити собі впливу, щоб на нинішнім своїм становищу утриматися. Що держава яко така має право порядкувати відносини корпорацій релігійних до держави и до других корпорацій, сего ніхто не заперечить, хто без упередження на сю справу задивлюється и кому вільно у сій справі власним розумом правитися. Що церков яко корпорація в державі истинуюча підлягає устанам тої держави, не можна не признати, бо инакше було б у одній державі дві суверенні власти, що те саме значить: не було б ніякої власти. Що до питання о компетенції, именно чи до упорядкування виїшних відносин корпорацій релігійних Рада державна, чи сойми краєві повинні бути покликані, се річ ще нерішена, з причини, що австрійські закони основні що до сього предмету границь компетенції ясно не означили. Однакож самі взгляди на компетенцію не були б викликали такої сильної опозиції против сеї устави, яку вона знайшла в комнаті послів. Причина до сеї опозиції єсть по часті чисто політичної натури, де оппонентам ходило, щоби противний їм ряд и систем будь що будь обалити або бодай захитати, а по часті лежить в самій уставі. Знайти її дуже легко. Устава ся попадає против дотеперішньому стану в другу противну крайність. Як доси церков католицьку держава протегувала, допомагаючи їй и матеріально и морально, удержуючи офіційально повагу єї органів и надаючи тим органам власть и вплив на діла світські, як до педавна на публичне вихованє и т. н.: так устава висше згадана надає тій самій перше протегованій католицькій церкві становище ексценціональне, висюкове, тільки ж що воно висюкове під зглядом контролю державної и впливу держави навіть на внутрішні справи католицької церкви. Застереження державі пменования священників, лишаючи духовній власті тільки формальне потвердження а властиво прийатє до відомости, відбиває тим більше, що протестанти а навіть жида

своїх духовників самі вибирають, хочай діяльність сих останніх значно менше явна и проте контролі держави більше потребуюча, як діяльність священників католицьких.

Нічого би не було незвичайного в тім, якби держава духовних всіх конфесий именувала, тільки нехай буде для всіх однаке право (а найліпше — хотя се тепер ще трудне до переведення у Австрії — було би, як би духовники не потребували бути тим самим вже й урядниками державними с. є. провадити метрик и т. д., а за те держава не мішалась до вибору духовних лишаючи се самим вірним кожної конфесії). Як се постановлення парціальне а про те несправедливе, так ще гірше у своїх наслідках право ряду скидати духовних католицьких из урядів за для їх політичного пересвідчення, котре право надає рядови згаданий закон. Ся установа супротивляється вже прямо поняттю свободи и спільно тхне державою поліцейскою минувшого віку, роблячи из численної класи свободних обивателів послужне орудє ряду, не сміючих мати своєї волі, свого пересвідчення. — И у якім контрасті стоїть ся установа з установою независимости судів, котрі, будучи урядниками держави, не можуть за політичні пересвідчення бути до одвічальності потягнені! — Ще дивнійше се из тої причини, що загальні закони, обезпечаючи порядок и пошанованне для власти и для постанов законів, вистарчають против всіх клас суспільности, а не мали б вистарчити против одних духовних, и що против тих треба аж окремих спеціальних мір превенційних, яким навіть урядники адміністраційні не підлягають. Взявш на увагу часті зміни системів політичних в Австрії, взявши на увагу борбу національну, котра ще довго вести меться у Австрії, аж поки всі народности приналежачих їм прав собі не виборють, зможемо представити собі, до яких надзужитій може повести згаданий закон и як деморалізуючо вплине він на наше духовенство католицьке. — Из тих мір, не відповідаючих зовсім лібералізмови ані свободі обивательській, бачимо, що цілий сей закон зміряє тільки до того, щоб убезвладнити духовенство, маюче всюди ў Австрії по селах ще дуже великий вплив, и зробити его в політиці для пануючої централістичної партії нешкодливим. — Що духовенство могло стягнути на себе неприязнь централів, се понятно, бо стануло воно в опозиції до него, сполучившися — хотя по части для своїх спеціальних інтересів — з національною опозицією и боронячи відтак враз з нею прав народностей покривджених як и жадань автономічних поодинокіх країв. Отже ж за се и відплатили ему централь згаданою уставою. З тої причини стала против згаданої

устави ціла народна и правнополітична опозиція в' комнаті послів, а за нею голосували тільки Німці-центри, молоді Словенці та Рутено-Русські. Одно тільки чудно у тій цілій справі, що Поляки голосували против уставу, а Рутено-Русські за уставом. Не дивний сей факт тому, хто не знає обставин в Галичині та думає, що тут правлять так само центри-Німці, як в Чехах або у Австрії. Але нам, котрі на свої очі бачимо, що, як то кажуть, Бог високо а міністерство далеко, а гр. Голуховский таки тут у Львові намісником, нам, котрі на нашії, мовляв, таки шкірі досвідчили, що в Галичині править дійсно більшість польска а не Німці, що хотай Німці и приказують, а все таки в адміністрації органами виконувими Поляки, бо Німців зо всім не ма' а Русини від часів автономії до урядів політичних майже не йдуть, побачивши як давніших урядників з відтам проганяли — нам сей факт чудний та непонятний. Якби Поляки, котрі сею уставом власть арбітральну над руским духовенством дістають у руки, були голосували за нею, а Русини против неї, було би се для нас річю зовсім ясною. Мало того, що наше духовенство зависіло доси від польских панів коляторів, котрі ёго деморалізували, мало того що терроризувала їх доси гієрархія: треба ще, щоб воно зависіло и від уряду и щоб який небудь староста мав *jus gladii*, священика, котрий ёму не сподобається, ні сімо ні пало відсунути від уряду. А що значить юрисдикция власти адміністраційної, знають се ті священики, котрі в намісництві мали яке діло, хотай доси намісництво малий вплив мало.

Стан се особливо дуже сумний для нас, бо наша інтелігенція складається переважно з духовних, а по селах духовні — се інтелігенція майже єдина, маюча стичність з народом и вплив на нёго. Яким же приміром стане для народа та інтелігенція духовна, як зможе вона збудити в народі почутте обивательске, почутте прав и обовязків, які кожний яко член держави, яко член суспільности має, коли ся інтелігенція з причини своєї зависимости від всіх мусить що найменче під взглядом обивательским знікчемніти, здеморалізуватися. — Вправді ухвалено на внесок п. Ковальського резолюцію, домагаючуся утворення трибуналу духовно-адміністраційного, але легко може ся резолюція піти в кіш, а юрисдикцию ще довго адміністрація буде виконувати.

Не зі взгляду проте, що згаданом уставом знесено формально конкордат, не зі взгляду на упадаючий вплив римского престоло и гієрархії ми незадоволені з уставу о відносинах церкви католицкої до держави: знесення конкордату и перепровадження

рівноправності релігійної як и відлучення церкви від держави та усунення забитків середньовічного всемогутнього впливу церкви на справи держави а навіть на відносини приватно-правні; ми, хотя конкордат и т. д. у нас в Галичині менше давався в знаки и потреба знесення его тут не так нагляча була як де-инде и хотя про те ми, коли-б діло уладження всіх відносин нашого краю и на-рода від нас самих залежало, не так зараз еще взяли б ся були до урегулювання справ конфессийних, — однако, коли ся справа вже раз прийшла па порядок денний, — то ми из становища лібералізма и поступовости рішення сего питання в душі нинішнього часу, отже и знесення конкордату и переведення рівноправности релігійної и т. д. не менше, як котра небудь ліберальна партія, сердечно бажали б. Оультрамонтанство або клерикалізм нас певно ніхто на якій небудь реальній підставі посуджувати не зможе. Сею же уставою ми невдоволені яко люде дійстно ліберальні, яко люде поступові, позаяк вона є тільки махінацією політичною для цілей одной партії и позаяк гнет тої партії мусить викликати борбу з церквою, а що більше мусить деморалізувати цілу дуже численну класу обивательства, ціле духовенство, відбираючи ему и сю крихту самостійности, яка ему під зглядом обивательським доси була лишлася, и роблячи его повільним сліпим орудєм ряду, як се видимо в поліцейско-мілітарних Прусах, з відкіль наші Німці и взяли собі взорець для своєї незручної копії. — Зі взгляду дальше на шкодливий вплив тої устави на наші народні справи, беремо голосованнє за нею за гріх політичний нашим послам, вказуючи їм на Поляків, котрі против сеї устави голосували, хотя вона їм в руки віддає руске духовенство, — голосували против неї тямлячи, що устава ся є мечем обосічним, котрого вістрє против них самих звернутися може.

Про другу уставу поговоримо в числі слідуєчому.

Бесіда О. Качали

голошена на засіданю палати послів дня 14. Марта 1874 при §. 60., посліднім I. проєкту конфессийного.

Коли просив я о голос, то й зовсім не в надії осягнення яких змін у тому параграфі: знаю бо, що давно вже рішена доля

*) Помішасмо сю бесіду задля важного становища, яке о. Качала між нашою партією займає, и задля важности самої бесіди. Розуміється однак, що ся бесіда не може вважатися програмою народної партії, котра в справах релігійних лишає кождому повну свободу. Наші гадки висказуємо в окремій статті.

так цілого проекту, як и кожного поодинокого параграфу; рішення-ж не наслідком бесід за и противо голошених, а просто тільки наслідком аритметики виборчої ординації. (Брава из правиці.)

Забираючи голос, мушу висказати, за-для чого противо сього закону голосувати мушу. — Товариші мої из тамтої сторони палати (руські священники на лівици) висказали свій погляд и голосували за законом; я однакож кажу, що закон сей саме противо нас вимірений. Коли би внесений був закон сей в Львівськім сеймі, то знаю, що панове тамті руками и ногами боронили-б ся противо него; коли же він из Відня виходить, так голосують за ним. — Мої панове, закон буде родом из Відня, але тиї, котрих завдачою буде виконуванє ёго, тиї будуть из Галичини, а тоді зазнають наслідків закону самі тиї, котрі ёго найменше провинили. Отсе-ж и одна причина, за-для котрої видати не хочу галицького духовенства на паству власти.

Друга причина стоїть в тому, що в тім проєкті ані сліду не ма вільности церкви: проєкт той єсть просто посміховиском вільности и правної держави (Rechtsstaat). Уже рядові мотива висказують, що іозефінізм уважав церков яко миституцію державну и зробив ёго слугою держави: тиї самі мотива висказують нам однак заразом, що в мірі, як входила вільність до Австрії, також и церков визволювана була з тої неволі. Дуже зле свідчить відтак о вільности нове в тім взгляді повернене противо церкви, нові намагання, щоб-то ще більше повільною її зробити державі: и дійсно треба питати: чи лібералізм єсть вільністю? Найліпше пояснить те проєкт отсей, а найдобітнійше той власне §. 60.

Мої панове, не хочу відчитувати того параграфу: що значить він однак пишими словами?—Значить ні що иншого, тільки те, що виконане сього закону лежати має виключно в руках власти адміністративної а не судової. Голосять о правній державі, мовлять що хотять мати державу правну; єсть воно однакож засадничим знаменем правної держави, щоб о майні и вільности обивателів виключно тільки суддя рішав. Тут же так майно як вільність обивателів віддається на самоволю адміністрації. (Брава из правиці.) Об майні и вільности обивателів рішати має тут не суддя, полагаючий на законі, звязаний законами и независимий, але урядник адміністративний, завислий від ряду, усувальний зо свого уряду. Те ж, мої панове, єсть знаменем поліційної держави, а не держави правної, хоть то об ній и голоситься: и для тої-то причини вже зовсім неможливо воно мені голосувати за законом.

Можно-б, що замітить хто: се виїмковий стан тільки в предметі діл церковних. Ні, мої панове, той виїмковий стан єсть всюди, також и в ділах політичних; всюди так тут, як там, маємо вільність в засаді, а стан виїмковий яко правило (браво из правиці); а коли могли би ви, панове, замічати мені протилежне, що не маю рації, то вже хоть на кілька річей поверну вашу увагу.

В засаді маємо вільність друку, а в практиці самі кофескати, именно в прасі опозиційній. Так, мої панове, праса, як чули-смо тут від компетентної сторони (лівиці), підлягає все еще законови насторошеному самими кручками поліційними. Конституція дала нам суди присяжних, лібералізм однак обдарив нас zarazом делегованем судів, и тим способом винято обивателя из під власти його приналежного судді. (Так єсть! из правиці.) — Чи можно теж мовити у нас о вільнім праві виборчім, коли тут и там уживають ассистенції жандармерії, як те вказано що до Буковини? Право згромаджень истнує теж тільки для лібералів, бо опозиція находить всюди перепону в виконуваню того права. (Браво из правиці.) Або-ж чи маю нагадувати ще артикул XIX., узнаючи рівноуправлене народностей и язиків? Практика вказує нам всюди тільки пановане рас. — Отсе-ж то, мої панове, єсть вільність лібералізму, вільність придавлювання інших, вільність пановання над иншими; а хто в почуттю правдивої вільности тому опирається, того зовуть ультрамонтаном, февдалом, и Бог зна' вже як.

Спитав би хто, чому ж то власне в тій справі шукають средств так строгих? А, кажуть, бо державі грозить велике небезпеченство від опозиції, конечний отже и закон за-для упевнення миру державі! Ліберальні намагання, мої панове, кидаються так на поле церковне, щоб и ущасливити народи Австрії драконічними законами конфессійними. Коли-ж опісля запитаємо: звідкіля рація? то одвічають: Ба, хочемо сконсолідувати державу на підставі вільности. Але, розумно, під сконсолідуванем не мають тут ніщо иншого на гадці, тільки стислу централізацію, для котрої посвятити належить права краю, права народности, а в кінці и права церкви! Допчучи так ногами всякі права, мовлять, що хотять заложити державу в душі права и вільности. Навіть мій товариш Наумович означив вільність тим, що вона ограниченим єсть самоволі. На те згодив би-м ся; але, мої панове, приглядаючись тому параграфови, видимо саму тільки самоволу; самоволи на оствір отвираються двери и брами, а вільність пригнетена, придавлена. (Щира правда! из лівиці.)

Мої панове! коли ми вже у кінця розправи над тим проектом,

то може не булоб від річи, споглянути єще раз в зад на цілий проєкт и на те, що тут говорено.

Говорено тут именно много о б. п. цісарю Іосифі II., підношено ёго заслуги, покликувано ёго памятки и всякі всячини об нёму. (П. Сіс описував, як була у Відни вівіска „під цісарем Іосифом“, доки жив сей цісар; а коли по смерти его завів вітер анти-іозефіньський, шинкар замалював ёго и охрестив вівіску „під св. Іосифом“, з часом однак сполознула верхня фарба и вийшов изнову цісар Іосиф.)

Мої панове! Могу сказати, що и я високо поважаю б. п. цісаря; знаю бо дуже добре, що одовжені ёму ми Русини; мимо того прецінь не в одному не могу погодитися з ним, а коли тут головню підношено, що цісар Іосиф инавгуровав таку-ж саму політику, яку сёгодня обрати нагадують, то не злишним буде відсвіжити собі де-не-що память в тім взгляді.

Не знаю єще Відня и улиць сёго міста на стілько, щоб міг я вам проводити в них памятки, як те противна сторона робила, за те однак тим пильнійше радився я історії.

И що-ж розказує мені історія? — Розказує, що цісар Іосиф, именно що до політики своєї внутрішньої, зовсім не був щасливий; дальше, що все те неповоджене цісаря вийшло из одного похибу кардинального, котрий врешті походив у него тільки из пануючої на той час прилюдної думки, а то, що він на истнуючі засадничі різниці в натурі и історії розмаїтих народів зовсім ніякої уваги не покладав. Всі ті різниці мали бути вирівняні, все истнующе мало бути знесене, мав истнувати один язык, один систем шкільний, один систем податковий и один интерес; а тні многі мільона людей пятнацати розмаїтих народностей, из котрих кожда мала свій питомий язык, свої закони, обичаї и звичаї, мали зречися того всёго, а склонити и нагнутися під одно міріло...

Заступник президента, барон Піллерсторф (котрий саме перед бесідою О. Качала заняв був місце п. Рехбавера) перериває бесідникови: — Мушу п. бесідника просити, щобн держався предмету розправи, и не виходив знова на поле розправи загальної. Ходить тепер о прийнятє кар на злучай, коли-б органи церкви переходили по-за свій обшар ділання; п. бесідник вертає однак за всігди до попередних параграфів, до цілого закону и до загальної розправи: прошу не відходити від річи.

П. О. Качала: Сказав-єм власне, що може не було-б від річи, відсвіжити собі память; врешті не довго вже задержуся. Коли зачав-єм вже тую історію (веселість), то мушу-ж в кінци єще

хоть те запримітити, що можливо воно из неї порозуміти, чого бажав цісар Іосиф, а то: централізації; що однак не осягнув тої ціли, бо неможливости и осягнути неможливо; що в кінці и ми, наміряючи сёгодня до тої ціли, такі-ж самі результати осягнути мусимо. Тогді викликано незадоволене, а воно и сёгодня мусить наступити.

Історія нам розказує, що, коли цісар лежав на смертельній постелі, держава уже на краю загуби стояла, а наслідник Леопольд II. не мав теж пильнішого діла, як по конечности зносити ёго розпорядження одні по других. — Коли стою вже при §. 60 — а параграф той становить, можна сказати, корону цілого закону —, то мушу тут ще нагадати, що закон той предложено тільки из тої причини, понеже узнавано, що виточити належить церкві таку саму війну, яку ведуть уже в Німеччині. Війна тая, мої панове, яку в Німеччині и в Прусах піднято, и строгість, з якою тамки поступають, а котра и тут в §. 60 нам подана, не єсть зовсім новою борбою, и не ведеться вона з причини церкви, — то борба політична, бо й служити має тільки політичним цілям. Там заложено нову державу и піднято намагання за новими добичами; сказано бо: *So weit die deutsche Zunge klingt....* а тут єдність держави ще надто єсть слабою, щоб виходити можна на нові єще добичі. Всюди єще рушається провінціалізм; видимо ёго в Познаньському, в Данії, в Альзато-Лютарингії. Автономії бажають також держави полуденно-німецькі, а єдиних спільників находять вони у народностей придавлених и у церкви. Католицизм боїться, щоб в централізованій державі протестантській не остався в меншості, а при автономії наїється для себе збереження яких-таких прав. Провінціалізм и католицизм ставляють відтак опір, а щоб Пруси не остави самими в тім ділі, то втягають проте и Австрію в борбу, а саме наслідком того маємо отсей то проект и той §. 60.

Як було колись-то втягнено Австрію в війну з Данією, щоб повалила Данію и Шлезвик-Гольштейн для Прусів здобула, опісля-ж сама поваленою зістала: — так само має Австрія и тепер допомогти до зломання провінціалізму в Німеччині через війну з церквою в Австрії, щоб опісля утратила власні свої провінції. Мої панове, не хочу вам досказувати, чи побіда, яку ліберальна партія обходить, єсть щастем для Австрії; але опозиція, котра боронить прав церкви як и прав народностей и країв, боронить заразом сили и бити Австрії, загрожених власне тим законом.

Тепер, мої панове, приступаючи вже до самого проекту, рад

би я порушити ще один заміт, який зазвичай роблено церкві православної в загалі, а именно церкві російській, голосячи, що там світський монарх zarazом головою єсть церкви. В Росії править церквою синод; у нас же, після сього проекту н ёго §. 60, має бути далеко красше, а то в часах лібералізму.

У нас станути має п. міністер просвіти головою церкви, він рішати має, що належить до релігії християнської, рішати, котре віросповіданє єсть християнське, означити обєм ділання церкви: він означає, котрі діла церкви внутрішні а котрі знішні, він має право наглядати вихованє духовенства, право, приходи не тільки роздавати але и відберати, навіть тогді, коли провинна не успіла до чину підпадаючого під закон карній. Доложим до сього, мої панове, елястичність вислову „чин карі достойний“, „чин небезпечний для держави“, або и ті провинни походячі „із наміру зиску“, то-ж питаю вас: чи не виставлений тут кожний духовний на неустанні денунціяції? Чи урегульовані у нас *jura stolae*, — а коли священник зачислить пару дутків більше, чи не можна би при такому стані річи сказати, що він зачислив се „в намірі зиску“?

Мої панове, укажіть тут одного немілого священника, котрий, маючи нещастє бути католиком, був би безпечним на тогді від карі. Не ма ёго після тої засади, яку чули ми тут із уст п. міністра: „Дай мені одно слово твого письма, а заведу тя на шибеницю.“ (Браво із правиці.)

Розважмо-ж еще зміну рядів в Австрії; сёгодня маємо ряд такий, завтра инший; на якуж то непостоянність нараженє буде духовенство! — Щоб ужити и тут слів пана міністра, мушу сказати: „що сёгодня єсть рибою, мусіло-б завтра бути мясом“, и відворотно. (Браво із правиці.)

Прошу-ж, мої панове! чи гідним єсть такий закон, такий проєкт — держави цивілізованої, якою зовуть Австрію? Я дуже сумніваюсь.

Ніхто із опозиції не домагався тут привилегій для церкви католицької. Хотять тут тільки рівного права для всіх, за чим и я обставав би-м: але що-ж вискажує справозданє? — От воно: понеже католики становлять знамениту більшість: то-ж и не можна дати їм прав рівних з иншими! — Мої панове, до сього не посувався навіть іозефінізм; іозефінізм бо був вже хоть на стілько справедливим, що, коли брав кого в курателю, то брав в ню всіх зарівно, що не пригнетав одного більше инших. Тут же наважено тільки на католицьку церкву. — Голошено, що ходить тут тільки о урегульованє католицької церкви: але-ж регуляцію тую винайдено

тільки на те, щоб визнати державу из релігії (голоси из правиці: щира правда!) и мушу сказати: працюється над тим силою паровою и в прасі и школі, и як ми те чули, и в війську. На жаль мушу признати, що й далеко вже доведено в тому: нагадаймо собі тільки голоси, які голошено, резолюції, які ухвалювано. Мої панове, голоси ті не походять из ультрамонтанского Піншпруку, ані из февдальної Праги, ані леж з клерикального Львова або Кракова. Суть то, мої пп., голоси ліберального люду градецкого, котрі ми тоже и в Відні чули. И які-ж то голоси? — Не хочу займати вам часу відчитуванем тих резолюцій: але ви домагаєтесь знесеня науки релігії в школі, знесеня узнаних конфесий, ба идете навіть дальше, бо жадаєте знесеня міністерства віросповідання и ин.

И щож те значить, мої панове? Чи не значить воно: Проч из релігією? — Отсе-то квіти лібералізму, а овощі не минуть. Сьогодні кричать: проч з міністром віросповідань, проч з релігією, проч з вітварями Бога! — а завтра скажуть: проч з власністю, проч з тронем монархів! (голоси из правиці: щира правда!)

Отсе-то дорога лібералізму, и так тож річі поведуться; правдою остане бо на віки: що, хто релігію підкопує, хоча-б и не свідомо, то помагає до вивернення порядку не тільки християнского але и монархічного.

Коли вже так много ризикується, то и для чого-ж властиво видаємо такий закон? — Мовлять, що то конечність парламентарна, що домагається сього більшість отсеї вис. палати; але-ж чи більшість тої палати єсть також и більшостою країв — те инше питанє.

Заступник председателя барон Піллерсторф прориває: Прошу еще раз держатися предмету и не повертати завсїгди до загальної розправи. — П. Бернфейнд (селянин из горішної Австрії): Але-ж бесідник держиться власне предмету!

П. Качала: Так єсть, в тих стосунках. — Коли, мої панове, еще на хвилю задержуся, то тільки щоб одвітити на заміт, який ми чули из лавки міністрів. — Заміт той словить: „Ряд не може призволити, щоб из слут церкви ставался мандатарн правно-політичної оппозиції.“ Противо того мушу запротестувати в имя вільности.

Мої панове, одно из двоїх: Духовні або суть або не суть обивателями держави. Коли суть, то й мусять посідати всі права обивательські, а як видимо, посідають їх, бо можуть вибрати и бути вибраними. А коли вже теє право мають, то й мусять держатися тої політики, яка відповідає їх переконанню, хотьби переходила и

в оппозицію. Коли-ж міністерство зберонити хоче сего духовним, то просив би-м наперед о видане закону позбавляючого священників їх права обивательского. (Браво из явности — веселість на лівни.)

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1873. Ляварь. Февраль.)

(Дальше.)

II.

„Ось задля яких-то именно причин австрійска бюрократія не дуже була склонна заспокоїти такі жадання галицько-руських політиків, як жадаше адміністративного поділу Галичини, — а питаннями ближше дотичащими народного життя ті політики не займалися. Так простояли справи на однім місці аж до самого 1866 р., помімо того, що Шмерлінг стілько разів обіцював, що die politische Teilung Galiziens wird den Ruthenen als eine reife Frucht in den Schoss fallen. Вже міністерство Белькреді, при его федералізмі, оказалось склонним зробити уступки автономічним жаданням Поляків, а після пораженья Австрії під Садовою и централістично-конституційна партія в Відні увиділа конечність таких уступок. На жалоби Русинів в Відні одвічали, и за Белькреді и за Байста, або загальними фразами, або радою старатися перевести свої жадання законною дорогою через провінціальний сойм. Именованне гр. Голуховского в другий раз намістником Галичини в 1866 р. оказало, що ряд лишає руску партію адміністративної підмоги — и від тої пори число руских послів в Львівскім соймі все малію, а штучним устроєм виборів до Ради державної число Русинів в тій послідній звелося майже на нулю. Гербст просто сказав Полякам: Wir haben ihnen die Ruthenen aufgeopfert. Руским політикам осталося, крім базовощних протестів и адрес до цісаря — пошукати ще другого способу, щоби піддержувати свої жадання. Яко такий спосіб було вибране заявленне в Газеті „Слово“: що Русини становлять часть однорідного великого народа російского (русского, т. є. що Русини, Малорусси, а Москалі, Великорусси не два а оден народ — ред.), котрий має у Росії свій національний ряд, могучу літературу и національно-успособлену суспільність, котрі — т. є. и ряд и суспільність, не лишуть безпомочними своїх братів в Австрії, відданих на пригнетенне Поля-

кам, Мадярам и Німцям. Позаяк галицькі публіцисти перед всім археологи и філологи, то и новий політичний маневр вони також убрали в археолого-філологічну форму. Вони стали писати розправи доказуючі повну тожсамість всіх племен руских в старині и їх нарічій тепер, непотребу всяких намагань писати иншими рускими наріччями, як тільки тим, котре прийнято в літературі в Росії и котре, по їх словам, идентичне з їх власним. Язык, котрим говорять в Росії, висказав оден галицький публіцист в журналі „Боянъ“, а наш галицький літературний язык! Кожного, хто би держався иншої гадки або хоч би й иншої правописи, галицькі публіцисти партії „Слова“ прозивали зрадникам руского народа, польским запродащем и т. н.

„Було се в сам час, коли в наших (российских) журналах піднялися звісні крики о сепаратизмі, польській интризі, „обрусеніи“, славянских братах и т. н. — и тому так скорий зворот тих самих людей, котрі еще недавно самі писали статті против „неситого московского централізма, неприязного Австрії, під котрої покровом свобідно розвиваються всякі народности,“ — так скорий и рішущий зворот не міг не бути піднесений нашими (российскими) обрусительними публіцистами. А зворот був повний: п. Дідницький видав брошуру: „Въ одинъ часъ малорусину выучитись по- великорусски“ — и в ній доказував, наєсупротив граматики одного з головних проводирів Матиці etc. п. Головацкого (котрий тепер також зовсім инші висказував гадки — ред.), що Русь галицька, угорська, кнівська, московська, тобольська и пр., ві всяких зглядах одна и тая сама Русь. — Австрійські Русини писали жалоби нашим публіцистам, захвалювали нас, висмівали Австрію, — а наші потішали їх обітницею близької помочи.

Розумний чоловік серед російської публіки міг находити догани и похвали дуже пересадними, надії надто вітренними, а обітниці надто легкописними або бодай легковажними (відай, в самім ділі, редактори наших газет не могли видати війни Австрії ані навіть объявити гр. Голуховському „виговоръ со внесеніємъ въ формуляръ“). Але и уміркований чоловік у нас (в Росії) міг почувствовати якесь вдоволення на тую гадку, що наші австрійські родичі бажають підкріпитися нашими духовними плодами до борби за свою народність, до свого морального розвою, — або хоч на тую гадку, що вони заявляють охоту познакопитися з нами, нашою літературою и єї языком. Що-ж? — нехай виучаться єго и в $\frac{1}{4}$ години, коли можуть, нехай пишуть на ній, тільки щоб писали діло, тільки щоб з всього того вийшов хосен и для нас, а особливо для них.

„Для нас (Россиян) ні який хосен не вийшов з признання галицькими патріотами (т. є. „общерусскими“ патріотами з Галичини — ред.) єдності їх літератури з нашою: хто з вас, читателі, знає в сій хвили хоч п'ять стрічок, написаних пером галицького писателя, котрі могли би бути причислені до творів скілько-небудь вбогачаючих нашу літературу? Помимо всіх реклам и штучної піддержки, котру робили наші звисні органи и кружки всім тим „Словам“, „Боянам“, „Страхопудам“, „Зарям“ — вони не могли найти собі в Росії и п'ятерх добровільних передплатників. Кілька галицьких літератів переселилися до нас в останні часи, що наробило багато шуму в газетах наших и австрійських (в галицьких газетах єще спеціально наробило шуму надання одному з них високого чину — позаяк що до чинів и орденів наші галицькі братя зовсім Німці и Австрійці), — але се переселення людей, котрі иногді у себе и дуже відзначувались, не зробило зарівно ніякого впливу на-нашу науку и літературу. О них у нас не много людей и згадує та й вони самі не дуже-ж то часто нагадують за себе. Така безнаслідність для нашої літератури заходу до нас кількох галицьких патріотів клерикального и полуклерикального напрямку зовсім природна: щоб її зрозуміти, читатель, не видавши сам галицьких часописей и книжок, нехай виобразить собі, що воскрес би Симеон Полоцький и захотів написати що цікавого для читателів якого-нибуть нашого журналу... Розуміється, що такий новітній Симеон Полоцький сам, подумавши трохи поважно, зачав би від того, що нічого би не написав, або, як б и написав, то не найшов би багато читателів. Один з галицьких літератів перед кількома роками надіслав до петербурскої дирекції театрів драму „Роксолян“, заявив навіть, що не шукає ні якого зиску, а хоче тільки, щоби ёго п'єса була представлена в театрі у Росії, в Петербурзі або в Москві. Розуміється, що дирекція знайшла Роксолян неможливою до представлення, — и навіть сама редакція „Современной Лѣтописи Московскихъ Вѣдомостей“ повторила таку гадку, помимо того, що вона в тім часі дуже брталася и обнималася з тими кружками в Галичині, що в них повстала „Роксоляна“, — котра, замітило, в своїм часі давалася у Галичині з превеликим успіхом, вихвалювалася в „Слові“, и навіть викликала бурю в польських газетах з-за того, що автор виставив Руспиккою, а не Полькою, героїню, полонену Галичанку, що в неволі у Турції стала султанкою. Адже ж, так сказавши, усі письма політичні а навіть учені всіх тих панів, котрі свої рамена витягали до Росії, були в своїм роді Роксоляни,

Де-ж ім збудити інтерес, а тим більше помножити багатство літератури у нас, котрі, хоч и не Бог-зна' як далеко дійшли, а все-таки виховались на Гоголи, читали найлучші твори з європейських літератур то в перекладі, то в первотворі.

Не більше хісна принесло тее братанне галицких святоюрців з нашими публіцистами и для самих Галичан. Зачати б від того, що воно не дало навіть тих наслідків, яких перед всім мож було ожидати від того братання, а именно ознайомлення Галичан з нашою літературою и суспільністю, котру вона виражає. Тут измов просимо читателя виобразити собі, що Симеону Полоцкому прийшло би писати кореспонденції з нинішньої Роснії, вибирати передові статті з російських газет в галичці, книжки для читання в Галичині и т. и., — и відтак увобразити собі, яке понятте міг уложити о Роснії и російській літературі такий толкуватель. Шовіністичні статті „Голоса“, реакційні клики „Московських Вѣдомостей“, культурно-историчні афоризми п. Погодина, компіляції з приправами, на сей час пожаданими, в роді „Чеха Яна Гуса изъ Гусинца“ якогось Бильбасова — ось чим кормили галицку публику ті, що взялися подати їй взорці літератури и мисли російської. Тут зганемо про одну розмову Россиянина з Сербом, котрий питався, чи є в Роснії світска література, тому що ані сербські Руссофіли, ані наші Славянофіли о інших творах російської літератури, крім духовних, сербській публіці не говорили. Від часу тої розмови минуло вже з десять літ; від тої пори самі московські Славянофіли значно „разинижились“, — а все таки и до нині н. пр. „славянській благотворительный комитетъ“ в своїх посилках російських книжок западним братам руководиться тенденціями, доволі відзиваючимися духом своїх прародичей, а иноді бере для розширювання у братів таке літературне смітте, котрого у нас ніхто не читає и котре автори, наскучивши держати у себе на складі, жертвують славянському комітетови. Тому-то наші западні брати о нашій теперішній літературі властиве не мають поняття: имя п. Погодина н. пр. всі знають у наших братів, а за Білинского ніколи не чули — вже й не говорити про Добролюбова и єму подібних. Між тим и найбільший прхильник п. Погодина мусить згодитися на те, що имя Білинского належить поставити рядом з именами Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Тургенева и т. и. людей, котрих коли-б не було, вид російської літератури и суспільности був би якийсь инший — між тим як без п. Погодина не було б хіба „норманского періода въ русской исторіи.“ Чи ж дивниця відтак, що н. пр. навіть ческі ліберали чу-

дуються, як Росси́яни міг написати „Дыкь“; а у Славян висказуються гадки, неначе всі, що критично відносяться до російської дійсности и що находять, що нам, заким би „учити и спасати других“, треба б самим учитися много и спастись від многого — що всі ті нігілісти, с. є. Німці (!) и вороги руского (великого и малоруского) народу, — а тим кружкам у Славян и у Німців, котрі неприязні зближенню Славян з Россиєю, щоби напугати свою публику послідяю, щоби виставити; що в Роскї висказують ся лиш самі шовіністичні та регрора́дні мисли — потреба тільки указати на ті самі добутки, котрі виставляють на вид наші Славянофіли и з ними зносящіся кружки у наших заана́дних братів.

Але те еще пів-біди, що братання звисної партії посеред галицьких патріотів з нашими шовіністами не привело за собою навіть ясних представлєнь о нас в Галичині; найголовніше лихо — и именно з точки погляду інтересів руского народа у Галичині — се то, що в наслідок так сказати еміграційного настрою галицьких патріотів політичне положенне руского питання в Галичині сильно погіршилось, та не полічилося и положенне самих патріотів, крім хіба особистого положення тих, котрі перенеслися на посади в Россию. Перед всім в тих зверненнях очей галицьких патріотів на Россию була завсїгди свого роду дволичність, або бодай не було прямоти и консеквенції. А в політичній и національній борбі гляданне за помічю по-за границями якої держави тогді тільки й приносить хосен, коли воно діється отверто и консеквентно и коли за границею є сила дійсно спосібна и готова доставити торжество елементови, котрий обертається до неї за помічю и з надіями. В таким роді були н. пр. відносили до Венеції Австрії и Італії до Венеції: Венеціяни́ просто висказали, що не хотять бути в Австрії, и, за явною підмогою Італії, могли зносити ту́ю застою всякого роду позитивної діяльности моральної и матеріальної, котра конечно супроводжає стан протеста и неба́нці, а особливо фізичної або моральної еміграції. Але так звані галицькі „Москвофіли“ не мали в минушості ні яких ні Манінів ні Маццініх, — вони вийшли из *treustes Volk* и ніколи не переставали писати до Відня найсердечніші вірнопідданчі заявленя у німецькій мові, в котрих заявляли, що руский нарі́д в Галичині о́жидает добра тільки від цісаря з Відня. А в той сам час у своїх виданях, як в „Слові“, так и в популярних „Лістах до громад“ галицькі літерати говорили о Россії, яко о єдиній державі, де руский нарі́д може хіснуватися тим майже райским станом, яким вже тепер хіснуються мешканці Россії, о „русским“ цісарі яко о єди-

нім царі всего руского народу и т. д. (Яко примір, до якого степеня привичка до „низкопоклонства“ перед централістичними елементами в Австрії укоренилася в святоюрських кружках, наводити п. Т-овъ вісний факт, що по поводу вінчання архикн. Гізели Інститут Ставропігійський, Народний Дім, Матиця и Руска Рада вислали адреси тільки по німецьки, між тим як товариства народної партії вислали адреси по руски и по німецьки.)

„Ще в 1848-ім р. на нещасте питання о національности, мови и літературі Галичан набраю ві всіх своїх подрібностях політичного значіння и звязалося з питанням о вірнопідданстві. Задля того зганене новітнє заявленне Слова и Листів до громад о єдності рускої народности и літератури від Карпат до Амура мало також політичне значіння, особливе ще через дуже прозористі намеки, котрі завжди супроводжали подібні заявленя. Ще більше політичний характер додали тим заявленням слова о. Наумовича в соймі, де той дуже рівний діятель и талантливий бесідник виразився в такім зміслі: ми були вірні формулі 1848 р. о нашій народности и працювали щиро над розвитком літератури виключно на народних підставах (формулі 1848 р. о самостійній 15-мільонній рускій народности держалося тільки в словах, а на ділі трібовано літературу и и: зблизити до великорускої; над розвитком літератури виключно на народних підставах працювали зовсім немногі и то в опозиції до святоюрських кружків — ред. Правди), — але за теє нам заплачено відданем нас Полякам, а Поляки не хотять признавати нашу народність; тепер ми повинні переіменити свої погляди на свою народність и літературу и шукати собі підпори в 60-мільоновім рускій народі.“

(Дальше буде.)

Перегляд політичний.

Рада державна зачала наради над. проєктами до законів конвєсійних дня 5. (лат.) Марця. Дебат сих ожидаю з великою цікавістю в цілій Австрії, а чим дальше тягнулися, тим більше еще росла загальна увага. До генеральної дебати над 1-им проєктом о регулюванню вишніх відносин католицької церкви записалося 68 бесідників, по більшій часті из опозиції, з котрої виступали найбільші єї знаменитости, між тим як вірноконституційні вислали лише своїх *dii minorum gentium* (винявши хіба одного Зіса). В загалі показалося вже зараз при перших дебатах, що стороництва за сими законами и против уґрупповалися після по-

літичного свого становища а не після більшої або меншої ліберальности и поступовости своїх засад. И так кляб гр. Гогенварта, Поляки (крім 3 скрайних приверженців дра Земалковского) и Моравські Чехи голосували против, всі вірноконституційні за проектами. Між вірноконституційними не хибували и наші Рутено-Русские, хотя и самі центральні-Німці не мали з-разу на те надії, задля духовного стану найбільшої частини їх. Мусимо додати, що дух у рутено-руських послів (не виймаючи и світських пп. Ковальського, Яновського и н.) є скрізь клерикальний; — п. Ковальський н. п. є звісно чистий Святоюрєць: коли раз найшов у одній книжці шкільній написано И сус замість І н с у с, післяв сю книжку до св.-юрської консисторії, щоб рішила, чи се не ересь, а Побратима, ремісничого руского товариства у Львові, не хотів узнавати задля того, що воно не є брацтво церковне! Дуже б отже помилився той, хто би голосованне Рутено-Русских за конфессийними проектами вважав ознакою їх ліберальности. — протівно, се доказ їх сервілізма. Як доси ми бачили, що вони у кожній справі беззусловно идуть за міністерством — чи се з користю для руского народу и з честю, чи ні —: так и у сій справі голосували яко вірні мамелюки міністерства за проектами, бо за ними було міністерство. Се не сама тільки догадка наша — се заявив явно один из керівців їх партії у „Слові.“

Генеральну дебат утворив гр. Гогенварт: він вказував, що після §. 15 основних державних законів церков підчинена загальним державним законам, сей же проєкт надає їй якесь вимкове становище; відтак державний трибунал міг би признати его нарушеннем політичних прав обивателів. Дуже остра була мова кс. Грейтера против проєкту, котрий закінчив тим, що мешканці Тиролю, з котрої провінції він вибраний, ніколи не признавати муть конфессийних законів. Уміркована була бесіда кн. Чарториского, котрий Раду державну не вважає компетентною до постановлення сих законів, а и з змістом самих законів не годиться, хотя згодив би ся на повний розділ церкви від держави, як є у Америці. Вірноконституційні депутовані указували на надзужиття, яких допускалася католицка церков, и тим мотивували потребу сих законів.

На засіданню з 6. Марця говорили против проєкта именно п. Лінбахер, котрий назвав проєкт зломаннем договору и видить в нім грозьбу державі, оснований на законах, пожадану тільки псевдо-лібералам, и Пражак з Моравії, відмовляючи Раді державній компетенції до рішення конфессийних законів. За про-

єктом говорив именно проф. Зіс, котрий характеризував діяльність гієрархії кат. церкви в останніх 3 віках и полемізував против п. Лінбахера. Демократ Дітлес заявив, що він и єго приятелі будуть при спеціальних розправах ставити поправки, а коли ті не узглядняться, то в 3-ім читанню голосувати муť против проєкта. — На засіданню з 7. Марця говорили єще многі бесідники за проєктом и против, а наконєць прийнято внесок заключити генеральну дебатну, а прочі записані до голосу послі вибрали собі генеральних мовців, дра Коппа и бар. Джіованелі.

На засіданню з 9. Марця закінчено генеральну дебатну. Из бесіди п. Джіованелі важне було заявленне, що він и єго товариші не возьмуť участі в спеціальних розправах; також сказав бесідник, що Тироль не прийме сих законів, а коли-б вони були санкціоновані, то ряд в небезпеченстві и біді не буде міг рахувати на услуги Тирольців, як було до сєї пори. Рєферент комісії др. Вебер старався доказувати, що проєкт рядовий в нічім не нарушає прав церкви; найбільшу часть єго бесіди становила полеміка з гр. Гогенвартом. Відтак промовляли єще міністер-просвіти и віросповідань п. Штремаєр и міністер президент кн. Аверсберґ. П. Штремаєр між иншими сказав, що ряд ніколи не гадав кривдити кат. церкви, не може однако позвояти, щоби релігія надживалась для шкодивих державі махінацій. Ряд не може допустити, щоби духовенство було мандатором нравно політичної опозиції. Ряд хоче уладити відносини церкви так, щоби могла овобідно ділати в своїм властивім крузі, однако щоби не переступала в ненарушімі права держави. Бєсїда кн. Аверсберґа була скрізь політична и полемічна против гр. Гогенварта. Міністер-президент заявив міністерство боронителем истнуючої конституції, захищав свого колеґу п. Лєссєра, закидав делікатно гр. Гогенварту, що він хотів конституцію знєсти, що спроваджував собі дорадців з-за граищі (мін. Шеффє) и закінчив на грозьбу опозиції не допустити введення в життє сих законів одвітом, що ряд має подостатком енергії для забезпечєня шаноби законам. — Відтак в именнім голосованню прийнято проєкт 244 голосами против 71.

Спеціальні дебати на 1-им проєктом конфєсійним зачалися 10. Марця. Против §§. 1 и 2 говорили польскі послі Козловский, Кржечунович и Грохольский, а за тими §§. Демель и Наумович, котрий в конфєсійних законах видить духа Іосифа II., висвободившого — як вже и мати єго Марія Терєсія — руску церков и руский нарід з під польского гнета. Оба §§. прийнято після внесків комісії. — На засіданню з 11. Марця прийнято

дальші §§. 1-ого проєкта аж до §. 8 після внесків комісії; поправку проф. Зіса, щоби єпископи складали присягу на вірність цісареві и послушність законам, за котрою поправкою промовляв між иншими и Гербст, після промови мін. Штремаєра против неї відкинено. — На засіданню з 12. Марця прийнято §. 8. до 23. то по внескам комісії, то після внесків ряду, §. 14 в основі, внесеній пр. Зісом. Горячіша дебата була при §. 8, при котрім п. Ковальський вніс, щоби проєктованому рядом и предложенному вже палаті панів адміністраційному трибуналові признати компетенцію рішати спори між властею церковною и державною. И сей §. прийнято після внесення комісії.

На засіданню з дня 14. Марця закінчено спеціальні дебати над 1-им проєктом конфесійним, відкинувши всі поправки ставлені именно Поляками, а також оо. Павликовим и Наумовичем, а прийнято цілий проєкт з резолюцією п. Ковальського, заповідженою при §. 8. До §. 60 забирав, між иншими, голос о. Качала, котрого бесіду подаємо повисше в повні. — Справоздання з розправ над 2-им проєктом помістимо у найблизшому н-рі.

НОВИНКИ.

— **Нові вибори до рад повітових** розписані для сельських громад на день 16. (лат.) Цвітня, для міських громад на 20. Цвітня, для груп найвище оподаткованих з категорії промисла и торгівлі на 22. Цвітня, а для більших посіlostей на 23. Цвітня. Сподіємось, що сі з наших родимців, котрі дійсно бажають добра народові, всіми силами будуть старатися, щоби ті вибори випали народові на користь. Що ся ціль не досягнеться через лущання з такими елементами як жидівський, именно тут, де не ходять о високу політику, а о домашні справи, о піднесення добробуту и просвіти між народом, котрого жиди суть найбільшими ворогами — се зовсім ясно.

— **Загальні збори товариства „Просвіта“** відбудуться в Маю; день зборів означиться докладнійше у найблизшому н-рі. — Також в Маю відбудуться перші загальні збори товариства **имени Шевченка**, на котрих основателі, завідуючі до тепер справами товариства, вложать свою власть в руки товариства. Бахати б тільки, щоби нові члени як найчисленнійше приступали. Сором був би для народного сторонництва, якби не знайшлося в нім хоч 50 людей на стільки патріотичних, щоби не жалували посвятити 10 або 20 злр. на рік на цілі народні. Чим більше членів приступать, тим більше очевидно процвітати буде товариство, а також и тим більше книжок буде могло видавати своїм нарядом, від чого мати не хоєн и література и самі члени товариства. Друкарня товариства **имени Шевченка** розвивається гарно — має

вже не 5, але 7 зецерів, а крім того ще 3 хлопців —, я мож надіятись, що розвиватись буде ще гарнійше, коли я само товариство більше розівється я ще більше буде людей, живо интересуючихся тим ділом.

— На фонд стипендії Тараса Шевченка зложили Самбірск-Русини 6 зр. 12 кр., а именно вп. пп.: Д. Гладилович 1 р., Колянковский 1 р., М. Мальчевский 1 р., Подолянка 50 кр., Кипріян Львович 30 кр., Иван Кляч 30 кр., Гр. Мариняк 30 кр., Н. Волянський 30 кр., Василь Яворский 50 кр., Остап Иванович 30 кр., Фед. Паталяк 12 кр., Осип Білинський 20 кр., Лев Левицкий 15 кр., Зенон Козаневич 15 кр.

— Для Дружнього Лихваря зложили пп.: Собель, Остап Івановіч, Н. Собель, Иван Кляч по 15 кр., К. Подолянка 30 кр.; Василь Яворский, А. Завадский, І. Білінський, Лев Левицкий, Никола Волянський по 20 кр.; Кипріян Львович, Н. Когн, А. Сінкевич, Федір Паталяк и Антін Струсевич по 10 кр.; в. о. Ляторовский з Сапогова 25 кр., за що виділ товариства всім дателям всенародно подяку складає.

— В „витягу из протоколу засідань товариства Просвіта“, поміщенім у послідньому (3-ому) н-рі Правди, пропущено в протоколі з засіданя з 24. січня отсей уступ:

7. Принято до відомости виступлене дра Корн. Сушкевича з виділу товариства. Др. К. Сушкевич мотивував своє виступлення тим, що занятий багато в виділах других товариств, а именно дуже много прибуло єму праці в ново завязанім товаристві „имени Шевченка“. Виділ складає п. Сушкевичеви подяку за єго щирю и довголітню працю для товариства и покликєє на єго місце проф. О. Савіцкого, котрий межи вибраними заступниками на загальних зборах одержав найбільше голосів.

Переписка редакції.

Вп. авторови „Критичного огляду сучасного стану южнорусского народа.“ Просимо о надіслання дальших частей Вашої статті; ми станемо її поміщати незабаром, як тільки скінчимо аналізу статті „Русские въ Галиції“, або еще й передше. Просимо однако о оскільки можна надати їй тон такий, щоби могла мати усюди вільний хід: тим бо більша єї вага буде, коли всюди її будуть читати. — *Вп. авторови ріжних розправ літературних, историчних и п.* Простіть, Добродії, що Ваші статті так довго чекають на поміщення. Як бачите, місця у нас небагато, а не можемо поміщувати другої статті, не скінчивши першої. Ми будемо старатися, о скільки можна, статті всіх авторів на переміну поміщувати. Ми далекі від того, щоби ми тенденційно котрого небудь автора на некористь других протегували. Просимо задля того на нас не гніватися и не забувати на нас и дальше. — *Вп. Е. Сок. в Ст.* Вашому бажанню, щоби подати взорці друків друкарні товариства имени Шевченка, вдоволить друкарня в той спосіб, що книжечка з такими взорцями розішлеться небавком враз з „Правдою.“

ВІД РЕДАКЦІЇ.

З сит н-ром кінчатся 1-ий чвертьрік VII-ого рокика *Правди*. Виявши те одно, що кождий кр., и сей еще, виїшов трохи спізнений, наші ш. передплатники не мали ніякої шкоди, бо замість 6-х н-рів по два аркуші подали ми їм 4 н-ра по 3 аркуші.

Що до змісту ми старалися надати нашої часописи більше розмаїтості, озбагачуючи част літературно-наукову рубрикою „Літературні звістки,“ а част політично-соціальну „переглядом часописей.“ Крім того еще част політично-соціальна досить значно була розширена.

Одно, про що наших ш. передплатників мусито просити прощенья, се—беллетристика, котра не була така, якої наша публіка могла надіятися и мала право вимагати. Дотичні статті, зганені у 1-ому н-рі, нам ізразу не були еще надіслані. Однак ми постаралися по можности о осуненне сеї хиби, и вже в послідуючім н-рі подамо оригінальну ежуреску Івана Нечуя.

Н-ра 5-ий и 6-ий вийдуть знов по 3 аркуші, замість 3 по 2 аркуші, так що з 1. (13.). *Мая Правда* стане вже точно в означених днях виходити. Від участі ж нашої публіки залежати ме, чи и о скільки розширимо обьем нашого видавництва, чи задержимо дотеперішній. Коли б до теперішнього числа наших передплатників хоч трохи еще прибуло, то зможемо обьем бодай на стільки розширити, що від *Мая* замість в 2 аркуші станемо видавати кождий кр. в $2\frac{1}{2}$ аркуші. При значнійшій збільшенню числа передплатників розширимо нашу часопись, як се оголосили-смо у 1-ому н-рі с. р., аж до 5-х аркушів, без підвищення ціни.

Ціна передплати и на дальше останеться така сама: на чверть року 1 зр. 50 кр., на пів року 3 зр., на $\frac{3}{4}$ року (с. є. до кінця 1874) 4 зр. 50 кр. а. в. — Ново приступаючі передплатники можуть и н-ра з 1-ого чвертьроку по звичайній ціні (1 зр. 50 кр.) отримати.

Місцеві передплатники зволять відбирати „*Правду*“ в канцелярії друкарні товариства имени Шевченка в камяниці Гіпотечного банку на пляцу Маріячкім напротив готелю Жоржа. (Вхід або з Маріячкого пляцу або з Кривої улиці.)

Просимо передплату надсилати як найскорше.

Одвічальний редактор: Др. Олександр Огоновский.

В друкарні товариства имени „Шевченка.“ — Під наданом Фр. Сарзіцного.